ARH Diss.B-25625

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL
NSVL AJALOO KATEEDER

T A L L I N N A M A S I N A E H I T U S T E H A S E
(end. FR. K R U L L I M A S I N A E H I T U S T E H A S)
A J A L U G U
1 8 6 5 - 1 9 1 7

E. M a i e r

Ajaloo-keeleteaduskonna
VI kursuse üliõpilane

M. L õ h m u s
ajalooteaduste kandidaat

töö juhendaja

TRÜ NSV Liidu ajal. aat.
inv. nr. 1743

Tartu, 1963

Fr. Krulli masinaehitustehase hoone Paldiski maanteel.
Ehitatud 1886.a.

EESSÕNA

Ligi veerand sajandit tagasi alustati suure proletaarse kirjaniku A.M. Gorki initsiatiivil Nõukogude Liidu suuremate tehaste ajaloo kirjutamist. ÜK(b)P Keskkomitee kiitis heaks M. Gorki algatuse. 10.oktoobril 1931.a. avaldati Keskkomitee otsus "Tehaste ajaloo" kogumike väljaandmise kohta ja määrati toimetuskolleegium, kuhu kuulus peale M. Gorki rida silmapaistvaid partei- ja ühiskonnategelasi, ajaloolasi, kirjanikke jne.

Kuni Suure Isamaasõja alugseni ilmus trükist üle kahekümne kogumiku, sealhulgas Putilovi, Ižorski ja Lenini nimelise tehase ajalugu. Tehaste ja vabrikute ajaloo koostamisest võtsid aktiivselt osa kohalikud parteiorganisatsioonid, tõmmates kaasa laialdase aktiivi tööliste ja insener-tehnilise personali hulgast.

1956. aastal Leningradi ettevõtete algatusel alustati vabrikute ja tehaste ajaloo koostamist uuesti. 21. mail 1958.a. avaldas ajaleht "Pravda" grupi ajaloolaste kirja,milles anti lühiülevaade Leningradis ja teistes linnades tehaste ja vabrikute ajaloo koostamisel tehtud tööst ning kutsuti ajaloolasi ja ühiskondlikke organisatsioone jätkama seda tööd veel ulatuslikumalt. Viimastel aastatel on ilmunud rida uurimusi ja ülevaateid meie kodumaa paljude ettevõtete ajaloost ja tänapäevast.

Tehaste ja vabrikute ajaloo käsitlemine omab kahtlemata suurt teaduslikku ning ühiskondlikku tähtsust. Meie tööstuse ajalugu tervikuna saab olla uuritud vaid siis, kui on uuritud tema üksikute koostisosade - ettevõtete ajalugu.

Tootmistöö koondab vabrikutesse ja tehastesse sadu ja tuhandeid erirahvustest töölisi. Ühine töö lähendab neid, tekib kollektiiv, kellel on ühised huvid ja püüded. Revolutsioonieelsel perioodil andsid ühised töötingimused, õigemini ühiselt halvad töötingimused tõuke tööliste väljaastumistele enda õiguste kaitseks. Venemaal algas töölisliikumine teatavasti üksikute ettevõtete tööliste väljaastumistega. Hiljem üksikud väljaastumised moodustasid ühise voolu. Seega omab tehaste ja vabrikute ajaloo koostamine tähtsust ka töölisliikumise ajaloo uurimise seisukohalt.

Tehaste ja vabrikute ajalugu huvitab mitte üksnes ajaloolasi. Töölised ja tehniline intelligents tahavad samuti teada oma ettevõtte lähedast ja ka kauget minevikku. Sellel on suur kasvatuslik tähtsus, sest pilk minevikku aitab õigemini hinnata saavutatud võite, kindlamalt hoida töölisklassi kangelaslikke traditsioone ja paremini tunnetada meie ajastu arengu seaduspärasust ja tempot.

Tehaste ja vabrikute ajalugu on Nõukogude Eesti ajaloolased asunud uurima pärast Suurt Isamaasõda. Ei ole vahest liialdus, kui nimetada sellealast tööpõldu uudismaaks, mille maht on küllaltki suur.

Enne Esimest maailmasõda oli Eesti kapitalistlikult üks arenenumaid kubermange Venemaal. XIX sajandi teisel poolel

asutati Tallinnas terve rida suurettevõtteid nagu masinaehitustehased F.Wiegand ja Fr.Krull, vaguniehitustehas "Dvigatel", elektrimootorite ehitamise tehas "Volta", Vene-Balti, Boeckeri ning Noblessneri laevaehitustehased, Lutheri vineeri- ja mööblivabrik jne. 1913. aastal oli Eestimaa kubermang tööliste arvult 3,3 korda ja toodangu poolest 4,6 korda Vene impeeriumi vastavatest keskmistest näitajatest ees.

Tänini aga on põhjalikumalt uuritud vaid mõnede vanemate ja suuremate Eesti ettevõtete ajalugu, kusjuures mõned tööd ootavad alles avaldamist.

Esimesed sügavad vaod tõmbasid siin A. Vassar, H. Loone, M. Lõhmus ja O. Karma. 1958. aastal ilmus kaks raamatut: A. Veimeri "Eesti NSV sotsialistlik industrialiseerimine" ja R. Renteri "Suurtööstuse tekkimine ja arenemine Eestis XIX ja XX sajandil", 1959. a. ilmus H. Linnuse raamat "Masinaehitustehas "Ilmarine". 1859-1959." Viimati mainitud teos on esimene ulatuslikum ülevaade Tallinna ühe vanima tehase ajaloost, mis ilmus trükist. Nagu näeme, teha on veel palju.

Püüdes anda lühiülevaate Tallinna Masinaehitustehase ajaloost (end. Fr. Krull) loodame, et see töö mõningal määral aitab kaasa tehaste ja vabrikute ajaloo koostamisele Eestis või vähemalt äratab töötajate huvi oma tehase mineviku vastu. Autor jätkab alustatud tööd ning Tallinna Masinaehitustehase sajandaks aastapäevaks loodab lõpetada ülevaate tehase ajaloost alates 1865.a. kuni 1965. aastani.

I. FR. KRULLI MASINAEHITUSTEHAS TEMA ASUTAMISEST KUNI 1905. AASTANI

XIX ja XX sajandi vahetusel oli Eestimaa kapitalistlikult üks arenenumaid kubermange Venemaal.

Juhtivaks tööstusharuks kujunes siin algusest peale tekstiilitööstus. Juba XIX sajandi I poolel asutati Eestis rida tekstiilikäitisi - kalevivabrikud Narvas (1820), Hiiu-Kärdlas (1828) ja Sindis (1835), Narva Linavabrik (1851) ja Kreenholmi Manufaktuur (1857). Võrreldes nende ettevõtetega asutati suuremad masinaehitus- ja metallitööstuse ettevõtted märksa hiljem - F. Wiegandi masinaehitusvabrik 1859.a., Fr. Krulli masinaehitustehas 1865.a., vaguniehitustehas "Dvigatel" 1897.a. ja elektromehaanikatehas "Volta 1899.a. Masinaehituse aeglasema arengu põhjuseks sellel perioodil oli asjaolu, et tekstiilitööstuses ringleb kapital kiiremini ja sellest tingituna on kasumi norm kõrgem. Kapitalistlikus töötmises aga paigutatakse kapitali eeskätt neisse tööstusharudesse, mis annavad rohkem kasumit.

Masinaehituse- ja metallitöötlemisvabrikute tekkimisele Eestis on iseloomulik, et nad arenesid välja vasksepa töökodadest, mis spetsialiseerusid peamiselt viinapõletusseadmete ehitamisele. "Seoses viinapõletuse tehnilise arenemisega Sise-Venemaa kubermangudes olid balti mõisnikud sunnitud oluliselt uuendama oma viinavabrikute seadmeid. XIX sajandi nel-

jakümnendail aastail arvestati ühe keskmise viinavabriku hinda juba 4500 rublale ... Uute seadmetega võis viina valmistada nii teraviljast kui ka kartulitest, mille kasvatamine hoogustus eriti alates XIX sajandi kolmekümnendaist aastaist."[1]

1865. aastal asutas vasksepp Franz Joachim Heinrich Krull Narvas töökoja, kus hakkas valmistama mitmesuguseid seadmeid, sealhulgas ka viinavabrikute jaoks. Franz Krull oli pärit Oldesloest Lübecki lähedalt. Ta kaotas varakult isa, teenis ülalpidamist turbalõikajana ja lõpuks, õppinud selgeks vasksepa ameti, jäi elama Narva. 1875.a. kolis Franz Krull Tallinna ja ehitas Paldiski maanteele uue suurema töökoja, mida laiendas järjest. Sel ajal juba töötas Tallinnas kaupmees F. Wiegandi poolt 1861.a. ehitatud vasksepatöökoda, mis spetsialiseerus viinavabrikute seadmetele. Kuid konkurentsi nende vahel esialgu ei tekkinud, sest F. Wiegand töötas rohkem Sise-Venemaa kui kohalikule turule.

1886.a. ehitas Fr. Krull töökojale juurde mehhaanikaosakonna (Paldiski maantee ja Ao tänava nurgal, praegu asuvad selles hoones artelli "Ühendus" korteriremondi- ja elektromehaanika osakond) ja 1895.a. Falkspargi tänavale katelsepa töökoja ning viimaks malmivalamisosakonna.

1895.aastal läks ettevõtte juhtimine Franz Krulli poegade Franzi ja Gerhardi kätte. Tehase asutaja Franz Krull suri 1901.a. 65-aastasena. Nagu ajaleht "Revaler Beobachter"

---

[1] Renter, R. Suurtööstuse tekkimine ja arenemine Eestis XIX ja XX sajandil. Tln., 1958, lk. 25.

Fr. Krulli masinaehitustehas juubeli puhul 1895.a. tehtud foto tehase töötajaskonnast.
(Originaal samas suuruses Tallinna Masinaehituse arhiivis)

Tsaaririigi kotkas taustal ja mitmesugused detailid esiplaanil on näideteks tehase tolleaetsest toodangust.

/1901, 22.mai (4. juuni), nr. 113/ märgib, oli Franz Krull esimesi, kes hakkas tootma aparaate viinavabrikute jaoks, mis varem toodi Venemaale väljastpoolt sisse.

XIX sajandi viimasel aastakümnel algas Eestis tööstuslik tõus, mida tähistas massiline aktsiaseltside ja osaühisuste rajamine. Et saada vabriku edasiseks laiendamiseks vajalikku kapitali, organiseerisid esimese gildi kaupmehed vennad Krullid oma ettevõtte baasil 1.jaanuaril 1899.a. aktsiaseltsi põhikapitaliga 400 tuhat rubla. Ettevõte sai nimetuse "Aktsiaselts Franz Krull masinaehitustehas".

Aktsionäride üldkoosolekul 9. märtsil 1899.a. valiti juhatuse liikmeteks (direktoriteks) Franz Krull (juunior), Gerhard Krull ja Edgar Höppener, juhatuse kandidaatideks Theodor v. Grünewald ja Paul v. Mühlendahl.[1] Revidentideks valiti Robert Weiss, J. v. Krohl ja Egon Koch. Seega aktsiaseltsi Franz Krull peamisteks omanikeks ja juhtideks olid sakslased, kusjuures vennad Krullid olid Saksa alamad.

1899. a. aruanne näitab, et värske aktsiaselts sai puhastkasu 49 457 rubla ja 39 kop. Aktsionäridele jagati dividendiks 24 000 rubla. Ülejäänud kasum kasutati masinate ostmiseks ja tagavarakapitali moodustamiseks.[2]

Tehase peamise toodangu moodustasid viina- ja piiritusvabrikute seadmed, mitmesuguse süsteemiga katlad ja aurumasinad. Tehas võttis osa paljudest tööstusnäitustest ja kuni

---

[1] RAKA, fond 208, nim. A 1, sü. 25, leht 122.

[2] "Postimees", 1899, 12. märts, lk. 3. "Uus Aeg", 1900, 27. apr., lk. 3.

1900. aastani sai 4 medalit - 1880. ja 1883.a. Riias, 1896.a. Nižni-Novgorodis ja 1898.a. Tallinnas.

1900. a. alustas aktsiaselts Fr. Krull uute tööstushoonete püstitamist Kopli tänavale, kus tehas asub tänini. Uue tehase projekti autoriks oli insener-arhitekt E. Berngardt. Uued tehasekorpused püstitati vähem kui aastaga. 1901.a. jaanuaris alustasid uutes ruumides tööd masinaehitus- ja katelsepaosakonnad, kus töötas kokku 132 töölist. Vasksepaosakonnas, mis jäi esialgu endistesse ruumidesse Paldiski maanteel, töötas 25 töölist. Falkspargi tänaval asuvas malmivalamisosakonnas ning montaažitöödel uutes tehasehoonetes töötas veel ligemale 90 inimest. Seega ulatus tööliste üldarv tehases 250-ni.[1]

Toodangu väärtus moodustas 1900. aastal 462 tuhat rubla. Tööliste arvu ja töödangu väärtuse poolest jäi Fr.Krulli tehas veel F. Wiegandi vabrikust tunduvalt maha.

1900. aastal tootis Fr. Krulli tehas järgmisi seadmeid ja masinaid:

1) viina-, piiritus- ja pärmivabrikute sisseseadet;
2) saeveskite sisseseadet;
3) õllevillimise aparaate;
4) rektifikatsiooni aparaate;
5) jahuveskite sisseseadet;
6) mitmesuguse süsteemi ja suurusega aurukatlaid;

---

[1] RAKA, fond 206, nim. 1, sü. 47, leht 56 .

7) tsisterne, reservuaare ja filtreid;

8) mitmesuguse konstruktsiooniga aurumasinaid;

9) tsentrifugaalpumpasid õhu ja vedeliku jaoks;

10) vasest värvimiskatlaid kalevivabrikutele;

11) mitmesuguseid transmissioone ja ajameid;

12) mitmesugust malmivalu ja armatuuri.[1]

Fr. Krulli masinaehitustehase ehitamine ja seadmestamine sattus ühte 1900.-1903.a. kriisiga, mis takistas pikemaks ajaks selle töö lõpuleviimist.

"Vabrikute ja tehaste ehitamine toimus Eestis tihedas seoses ülevenemaalise kapitalistliku turu laienemisega".[2] Kui kogu Venemaad haaras tööstuskriis, siis ei saanud see jätta mõju avaldamata ka Eestimaa kubermangu masinaehitustööstusele, mis oli selle turuga tihedalt seotud.

"Juba peaaegu kaks aastat kestab kaubandus- ja tööstuskriis" - kirjutas V.I. Lenin 1901. aasta augustis - "ja ta nähtavasti üha laieneb, haarates uusi tööstusharusid, levib uutele rajoonidele."[3] Tänu sellele, et kriis ei haaranud üheaegselt ja ühtlaselt kõiki tööstusharusid, osutus Fr. Krulli tehase ehitamine võimalikuks sel ajal, kui juba paljud tehased ja vabrikud hakkasid sulgema väravaid.

Niisugune suur ettevõte nagu vaguniehitustehas "Dvigatel" pidi tootmist järsult vähendama, seoses raudteede

---

1 RAKA, fond 206, nim. 1, sü. 54, leht 1.

2 Lukin, G. Töölisliikumine Eestis Stolõpini reaktsiooni ja uue revolutsioonilise tõusu aastail. 1907-1914. Tln., 1960, lk. 14.

3 Lenin, V.I. Teosed. 22 kd., lk. 278.

ehitamise koondamisega, mille tulemusel 1903.a. vallandati üle tuhande töölise.[1] Tallinna laevaehitus- ja mehaanikatehas (end. Lausmanni tehas) koguni suleti. Võrreldes nende ettevõtetega kannatas Fr. Krulli tehas vähem. Valmistades sisseseadet piiritusvabrikutele ja saeveskitele ning mitmesuguseid katlaid ja aurumasinaid, kuulus Fr. Krulli tehas nagu Wiegandi tehaski tööstusharusse, mis oli kriisist halvatud kõige vähem. Tööliste arv langes Fr. Krulli tehases vähe (1900.a. - 250; 1901.a. - 242; 1903.a. - 246).[2] Toodangu väärtus aga langes tunduvalt.[3]

Aasta	1900	1901	1902	1903
Toodang tuhandetes rublades	462	422,3	306,6	314,4

Järkjärgult vähenesid ka aktsionäride kasumid. Kui 1900.a. aktsionärid said 6% ja 1901.a. 5% dividendi, siis 1902. ja 1903.a. dividendi ametlikel andmetel ei olnud. 1904. aastat alustas tehas 2,9 tuhande rubla suuruse kahjumiga.[4]

Kriisiaastail moodustati masinaehitusosakonnast 2 uut - lukksepa- ja treimisosakond. Muutus ka tehases töötavate spetsialistide arvuline vahekord.

---

[1] Renter, R. Suurtööstuse tekkimine ja arenemine Eestis XIX ja XX sajandil. Tln., 1958, lk. 97.

[2] RAKA, fond 206, nim. 1, sü. 47, lehed 56 ja 78.

[3] Указатель действующих в Империи акционерных предприятий и торговых домов. 2-е изд. т. I, СПб, 1905, стр.508.

[4] Указатель действующих в Империи акционерных предприятий и торговых домов. 2-е изд. т. I, СПб., 1905, стр. 507-508.

Osakond	Tööliste arv 1901.a.	1903.a.
Katelsepaosakond	45	81
Vasksepaosakond	25	18
Masinaehitusosakond	87	-
Lukksepaosakond	-	51
Treimisosakond	-	27

1903. aastal jagunesid töölised osakondade järgi alljärgnevalt:

1.	vasksepaosakonnas	- 18;
2.	tisleriosakonnas	- 12;
3.	lukksepaosakonnas	- 51;
4.	treimisosakonnas	- 27;
5.	maalriosakonnas	- 2;
6.	sepikojas	- 9;
7.	katelsepaosakonnas	- 81;
8.	vasevalamisosakonnas	- 2;
9.	malmivalamisosakonnas	- 43.
	kokku	245 töölist

Kõiki osakondi teenindas üks määrija. Vabrikuinspektsiooni loal võis tehase administratsioon kasutada ületunnitöödel 31 töölist.[1]

1899.a. oli tööpäeva pikkuseks tehases 11½ tundi (lõunavaheaega arvestamata). Peale selle pidid töölised tegema veel ületunde kella 19^{00} - 21^{00}. Seega moodustas tööpäeva pikkus tegelikult 13½ tundi.[2]

---

[1] RAKA, fond 206, nim. 1, sü. 47, leht 78.

[2] RAKA, fond 206, nim. 1, sü. 47, lehed 7 ja 8.

Tööliste palgad Fr. Krulli tehases olid XIX sajandi lõpul ja XX sajandi algul madalad. Kõige kõrgemat tasu kuni 35 rubla kuus said katelsepad ja treialid, sepad ja valajad teenisid keskmiselt 30 rubla ja lukksepad 25 rubla kuus. Lihttöölised said 12-14 rubla kuus.

Tööpäeva kestus 1903.a. oli 11 tundi. Tööpäev algas kell 6^{30} ja lõppes kell 18^{30}. Lõunavaheaeg kestis üks tund kella 12^{00}-13^{00}. Laupäeviti ja pühadeeelseil päevadel lõppes töö üks tund varem.[1]

Kuigi tehase omanikud olid huvitatud maksimaalsest tööpäevast ja püüdsid ületunnitööd rakendada veelgi ulatuslikumalt, tuli neil kriisiaastail tööpäeva ajuti lühendada. Seoses tellimuste vähenemisega ja tehase alakoormusega lühendati tööpäeva kestust katelsepaosakonnas alates 1903.a. veebrurist kuni 5½ tunnini ja vasksepaosakonnas alates sama aasta märtsist 8 tunnini.[2]

11-tunnine tööpäev kehtestati uuesti 4. mail 1904.a.[3]

Juulis 1900.a. kvalifitseeritud töölised viidi üle tükitööpalgale. Malmivalamisosakonnas said vormijad, valajad ja nende abilised ühe puuda puhastatud valandi pealt 40 kop. ja ühe puuda valuvormide pealt 20 kop. Kuid nende palgast arvestati maha summa, mis läks töötasu maksmiseks päevapalga alusel töötavatele lihttöölistele. Puhastajad said ühe puuda

---

[1] RAKA, fond 206, nim. 1, sü. 47, leht 70.
[2] Sealsamas, lehed 72 ja 75.
[3] Sealsamas, leht 86.

malmivalu puhastamise eest 5 kop. ja ühe puuda valuvormide puhastamise eest 2½ kop.[1]

Tükitöö sisseviimine rohkem kui üheteistkümne-tunnise tööpäeva juures, pealegi elementaarse ohutustehnika puudumisel, suurendas veelgi tööliste ekspluateerimist aktsiaseltsi poolt. Samal ajal tükitöötasu arvestamise süsteem andis administratsioonile võimaluse maksta töölistele vähem kui nad on teeninud.

Palga maksmine töölistele toimus vastavalt tehase sisekorramäärustiku teisele paragrahvile kaks korda kuus. Vabrikuinspektori nõusolekul tegi aktsiaseltsi direktor F. Krull 17. veebruaril 1903.a. selles paragrahvis muudatuse, lisades juurde sõnad "kontoris peetakse kinni tööliste viie päeva palk". Nii tegi tööstur oma töölistelt vägivaldse "laenu", et kasutada nende töövaevaga teenitud raha aktsiaseltsi huvides.[2]

Töötingimusi tööstusettevõtetes XIX sajandi lõpul ja XX sajandi algul iseloomustab kõige paremini järgmine fakt. Selleks, et saada odavat tööjõudu, pöördus Fr. Krulli tehase toomise juhataja A. Lopatnikov 1899. aastal vanema vabrikuinspektori poole palvega lubada võtta tööle soldateid, kellede hulgas oli häid oskustöölisi. Inspektor luba ei andnud, motiveerides seda Rahandusministeeriumi tsirkulariga 13.veebr. 1897.a., kus on öeldud, et "reameeste vabastamine tööks

---

[1] RAKA, fond 208, nim. A 1, sü. 25, leht 42.

[2] RAKA, fond 206, nim. 1, sü. 47, leht 73.

vabrikutes ja tehastes on absoluutselt keelatud, kuna on seotud enamikul juhtudel ülemäärase tööga ja tervise kahjustamisega".[1] Kui võtta arvesse, et teenimine tsaariarmees, kus valitses rividrill ja rusika-distsipliin, oli küllaltki raske, siis pole vaja erilist kujutlusvõimet, et aru saada, missugune olukord valitses vabrikutes. Ülalmainitud keeld ei kestnud kaua. 1909.a. oktoobris anti siiski Fr. Krulli tehase juhtkonnale õiguse võtta tööle sõjaväelasi.

Aastail 1904-1906 Eestimaa kubermangu 2. jaoskonna vabrikuinspektori poolt oli registreeritud 60 Fr. Krulli tehases aset leidnud õnnetusjuhtumit. "Rekordiliseks" selles suhtes oli ajavahemik 10. jaan.- 10.veebr. 1905.a., millal registreeriti 9 õnnetusjuhtumit. Muidugi kaugeltki mitte kõik tööõnnetused ei olnud registreeritud ametlikult vabrikuinspektori juures. Kasutades tööliste vähest teadlikkust ja kartust saada töölt vallandatud, avaldas tehase administratsioon kannatadasaanuile survet ja lahendas asja enamikul juhtudel enda huvides. Ainult siis, kui mõni tööline osutus küllalt julgeks, et minna vabrikuinspektorile kaebama administratsiooni ebaõigluse ja omavoli peale, koostati õnnetusjuhtumi kohta ametlik dokument. Tutvumine nende dokumentidega avab eemaletõukava pildi Fr. Krulli tehase omanike jõhkrusest ja närususest, aga ühtlasi ka väiklusest, millega aeti kokku kasumit tööliste tervise arvel.

Toome siinkohal ära mõned tüüpilisemad juhtumid.

1904. a. hankis tehase juhtkond sõjaväe ametkonnalt

---

[1] RAKA, fond 206, nim. 1, sü. 47, leht 120.

odava hinnaga lõhkemata kahurimürske. Neid mürske, mille sisemuses oli veel püssirohtu, veeti malmivalamisosakonna õuele suur hunnik ja kasutati toorainena valamistöödel.

10. mail 1904 .a. kahurigranaatide purustamisel vasara ja süütamise abil üks neist plahvatas ja tekitas töölisele Jaan Altermannile vasaku jala raskekujulise murde. Ohutustehnika jäme rikkumine toimus meistrite ja tehase juhataja abi silmade all, kuid keegi neist ei liigutanud sõrmegi, et peatada või vähemalt hoiatada töölisi. J. Altermann paigutati tehase arvel Greiffenhageni haiglasse, kuid haigustoetust ei maksetud. 22. novembril 1904. a. kirjutati J. Altermann haiglast välja 25% töövõime kaotusega. Kui Altermann pöördus tehasevalitsuse poole hüvituse saamiseks, öeldi temale kategooriliselt ära, kuna õnnetus olevat juhtunud Altermanni enda süü läbi.

Tehase administratsiooni süü oli antud juhul niivõrd vaieldamatu, et vanem vabrikuinspektor oli sunnitud otsustama asja töölise kasuks. Riia Vastastikuse Kindlustuse Seltsile, kus Fr. Krulli tehase valitsus kindlustas oma töölisi, kirjutati ette välja maksta Altermannile poole tööpäeva palga iga haiguspäeva eest ning 10 aasta jooksul igaastast hüvitust.[1]

4. mail 1906. a. raudreservuaari serva maha raiumisel sattus rauakild töölise J. Poola silma. Pärast ravi lõpetamist Tartu Ülikooli Silmakliiniku assistent I. Ottas uuris

---

[1] RAKA, fond 208, nim. 1, sü. 37, lehed 21 ja 38.

J. Poola seisukorda ja leidis, et vigastatud vasak silm on atrofeerunud ning haiguse progresseerumisel paremale silmale ähvardab J. Poolat täielik nägemise kaotus. Assistent Ottase arvates moodustas töövõime kaotus rohkem kui 35%.

J. Poola esitas tehase administratsioonile nõudmise ühekordse hüvituse saamiseks 2000 rubla suuruses summas. Administratsioon ja Riia Vastastikuse Kindlustuse Selts nõustusid maksma 756 rubla hüvitust. Vabrikuinspektor I. Jurassov, kes uuris J. Poola asja, leidis, et isegi kasutusel oleva Josteni* tabeli järgi moodustas töövõime kaotus 60%, mille alusel oli J. Poolal õigus saada eluaegset pensioni 129 rubla 60 kop. suuruses summas aastas.[1]

Vabrikuinspektor I. Jurassovi seisukoht ei tähendanud veel seda, et J. Poola hakkas mainitud pensioni saama. Tõenäolisem siiski on arvata, et Fr. Krulli tehase juhtkond ja Riia kindlustusselts, kelle esindajaks Tallinnas oli G. v. Mühlen, suutsid "veenda" vabrikuinspektsiooni ülemat oma seisukoha õigsuses. Lahendades mõnikord konflikti vabrikuomaniku ja tööliste vahel viimaste kasuks, lõi vabrikuinspektsioon vaid illusiooni, nagu kaitseks riik tööliste huve.

Ei tohi ju unustada, et tsaarivalitsuse poolt loodud vabrikuinspektsiooni jõupingutused olid suunatud tööliste ja vabrikantide lepitamisele ja streigiliikumise kasvu ärahoidmisele.

---

* Karl Josten (1836-1894), saksa silmaarst avaldas 1889.a. tabeli nägemisvõime määramiseks. Kuigi K. Josteni meetod ei olnud küllalt täpne, võeti tabel ametlikuks kasutamiseks Saksamaal ja Venemaal. Nõukogude Liidus seda tabelit ei kasutata.

1 RAKA, fond 208, nim. 1, sü. 37, leht 47.

Sama aasta 1. detsembril juhtus tööõnnetus töölise Johannes Vergiga, mis lõppes surmaga. Raualõikamisel kukkus tööpink ümber ja vigastas J. Vergi pead, kes meelemärkusele tulemata suri haiglas.

J. Vergi ema M. Vergi palus pensioni, kuna ta oli poja ülalpidamisel. 2.juuni 1903.a. seaduse põhjal kuulus see palve rahuldamisele. Ent tehase juhtkond käsikäes Riia kindlustusseltsi esindaja G. v. Mühleniga ütles palujale ära, väites, et M. Vergi olevat töövõimeline ja polnud poja ülalpidamisel. Need väited olid täiesti põhjendamatud, mille kohta M. Vergi esitas ametlikud dokumendid vabrikuinspektorile. Vabrikuinspektor märkis vastavas aktis, et "M. Vergi nõudmine on õiglane ja põhineb 2.juuni 1903.a. seaduse täpsel tähendusel."[1] Ent a/s Fr. Krulli tehase juhatus eesotsas Franz ja Gerhard Krulliga ei võtnud kedagi kuulda. Asi võttis skandaalse iseloomu ja oli arutusel Tallinna ringkonnakohtus 3.augustil 1907.a.

Kohtusaali kaudu sai üldsusele teatavaks, et Fr. Krulli tehase omanikud ei pidanud kinni ohutustehnika kõige elementaarsematestki normidest. Kohtus esines tunnistajana endine katelsepaosakonna meister, kus töötas J. Vergi, süüdistades Franz Krulli selles, et korduvatest ettekannetest hoolimata ei võtnud ta tarvitusele abinõusid tööohutuse tagamiseks. Meistri sõnade järgi lahkus ta tehasest, et "mitte langeda paratamatu õnnetusjuhtumi ohvriks, sest kulunud masinad ja

---

[1] RAKA, fond 208, nim. 1, sü. 37, lehed 88, 94.

tehases kasutatavad tööriistad põhjustasid vältimatult õnnetusjuhtumeid."[1]

Säilinud arhiivmaterjalidest on näha, et Eestimaa Kubermangu Vabrikuinspektsioon ei ole nõudnud Fr. Krulli tehase valitsuselt ohutustehnika normide täitmist, ometi pidi tööõnnetuste rohkus tehases äratama tsaari tšinovnikute tähelepanu. Järeldus võib olla ainult üks - neid ei huvitanud töötingimused tehases. Vabrikuinspektsiooni tegelik ülesanne seisnes kapitalistide huvide kaitsmises.

1900.-1903. aasta kriisi tulemusena halvenes tööliste olukord järsult - kasvas tööpuudus, langes töötasu ja tööliste elatustase. Tööliste olukord ei paranenud ka kriisile järgnenud aastail, mil Venemaa elas läbi majandusliku depressiooni ja toimus Vene-Jaapani sõda. Kuid samal ajal hakkavad rõhutud tööliste hulgad koonduma ühiseks võitluseks kapitalistide vastu.

Aastaid 1901-1904 tähistab töölisliikumise üldine tõus Venemaal ja revolutsioonilise situatsiooni kujunemine.

Revolutsioonilise sotsiaaldemokraatliku liikumise algus Eestis on seotud Mihhail Ivanovitš Kalinini nimega. Lenini ustav õpilane, "Iskra agent ja kirjasaatja M.I. Kalinin oli marksistlike ringide rajajaks Tallinnas, millega pandi alus sotsiaaldemokraatlikule organisatsioonile.

Aastail 1901-1904 arendas Kalinin Tallinnas revolutsioonilist tegevust tööliste hulgas, levitades marksistlikke ideid ja organiseerides töölisi väljaastumiseks proletariaadi

---

[1] "Ревельские Известия", 1907, 3 авг.

ja talurahva huvide kaitseks.

"Oma praktilise tegevusega liitis Mihhail Ivanovitš Kalinin esmakordselt Tallinnas teadusliku sotsialismi töölisliikumisega."[1]

Tallinnas viibimise ajal töötas M.I. Kalinin ligemale aasta "Volta" tehases treialina. "Selle aja jooksul", kirjutab Kalinin oma autobiograafias, "hakkasid minu ümber koonduma väikesed tööliste rühmad, kes olid laiali pillatud mööda paljusid vabrikuid, tehaseid ja asutusi."[2]

M.I. Kalinin ja tema võitluskaaslased panid teraselt tähele sündmusi vabrikuis ja tehastes. Kõikide aktuaalsemate päevaküsimuste ja sündmuste puhul kirjutas M.I. Kalinin lendlehti, mida paljundati ja levitati tööliste keskel. Ühtlasi paljastati neis lendlehtedes vabrikante-rõhujaid, avaldati nõudmisi tööliste olukorra parandamiseks ja selgitati, kuidas tuleb võidelda töölisklassi õiguste eest.

Kuigi arhiivmaterjale, mis tõendaksid marksistliku rühma olemasolu Fr. Krulli tehases, pole avastatud, võib siiski arvata, et tehases oli töölisi, kes võtsid osa Kalinini poolt loodud ringidest. Üks esimesi ringe tekkis teatavasti "Voltas", mis asub Fr. Krulli tehase vahetus naabruses. Kui M.I. Kalinin leidis võimaluse ringide ja rühmade loomiseks "Wiegandis" ja teisel pool linna servas asuvas "Dvigatelis", siis ei ole põhjust arvata, et ta jättis naabruses asuva tehase väljaspoole selgitustööd.

---

[1] Kurtšavov, I. M.I. Kalinin Tallinnas. Tln., 1957, lk. 32.

[2] "Eesti Bolševik", 1951, nr. 14, lk. 34.

II. "AKTSIASELTSI FR.KRULL MASINAEHITUSTEHASE" TÖÖLISTE OSAVÕTT ESIMESEST VENE REVOLUTSIOONIST 1905 - 1907

Aktiivsesse revolutsioonilisse võitlusse tsarismi vastu lülitusid Fr. Krulli tehase töölised esimese Vene revolutsiooni aastail.

Avaldades raevukat protesti rahuliku rongkäigu tulistamise vastu Peterburis, alustasid Tallinna töölised VSDTP Tallinna Komitee juhtimisel 12.jaanuaril 1905.a. üldstreiki. (VSDTP Tallinna Komitee organiseeriti 1904. aastal Kalinini poolt loodud marksistlike ringide algatusel). Streik algas "Voltas" ja "Dvigatelis". Ka Fr.Krulli tööliste revolutsioonine meeleolu lõi lõkkele ja nad ühinesid streigiga.

Tallinna Ringkonnakohtu prokurör teatas 14.jaanuaril streigi käigust ja tööliste nõudmistest Peterburi Kohtupalatile muuhulgas järgmist:

"Krulli masinaehitustehases (200 töölist) lõpetati töö kell kümme hommikul tööliste endi nõudmisel."[1] (Peab märkima, et toodud tööliste arv on umbkaudne, kuna teises dokumendis seisab arv 223).[2]

Streikivate tööliste üldarv Tallinnas ulatus 12 tuhandeni.[3] Kõigi Tallinna tööliste nimel esitas tööliste delegatsioon Eestimaa kuberneri asetäitjale 10 nõudmist:

---

1 Революция 1905-1907 гг. в Эстонии. Сб. документов и материалов. Таллин, 1955, стр. 8.

2 RAKA, fond 206, nim. A 1, sü. 166, leht 12.

3 Sealsamas, lk. 28 ja 587 (märkus nr. 7).

1. 8-tunnilise tööpäeva kehtestamine;
2. Töötasu normeerimine: 1 rubla 50 kop. kvalifitseeritud töölistele, 90 kop. kvalifitseerimata töölistele ja 75 kop. naistele;
3. Iga vabriku juures erilise komisjoni moodustamine tööliste esindajate osavõtul tööliste vallandamisega seotud küsimuste lahendamiseks;
4. Samasuguste komisjonide moodustamine tükitöötasu hinnete reguleerimiseks;
5. Tehasest või vabrikust väljumisel tööliste läbiotsimise ära muutmine;
6. Abiraha väljaandmine tööl kannatada saanud ja üldse haigetele töölistele järgmises suuruses: tööl kannatada saanuile - terve palga; haigetele-perekonnainimestele 3/4 palka; vallalistele ½ palka;
7. Meistrite määramine ja vallandamine kokkuleppel töölistega;
8. Tööle kaaluva põhjuseta mitteilmumise eest võetava trahvi kaotamine, kusjuures mahaarvestus palgast ei pea haarama neid, kes on hilinenud töö alguseks, kui hilinemine ei ületa 15 minutit;
9. Ületunnitööde eest kahekordse tasu kehtestamine;
10. Ületunnitööde tunnistamine tööliste jaoks mittekohustuslikuks.[1]

Kubermanguvõimud püüdsid üldstreiki tagajärjetult summutada. Tingimusel, et töölised kohe asuvad tööle, lubati kutsuda

---

[1] Революция 1905-1907 гг. в Эстонии. Сб. документов и материалов. Таллин, 1955, стр. 28-29.

hiljem välja tööliste esindajad igast tehasest ja vabrikust eraldi nende nõudmiste arutamiseks. Tallinna ettevõtetes levitati kuberneri sellekohast teadaannet. Ent valitsusvõimude katsed lõhestada tööliste üksmeelt ja streiki summutada jäid tagajärjetuks.

Sama päeva õhtul tegid töölised katse vabastada vangid eeluurimise vanglast. Kohalekutsutud sõjaväed sundisid töölisi taanduma.[1]

Keelust hoolimata peeti mitmel pool miitinguid ja arutati esitatud nõudmisi.

Jaanuaristreik kestis Fr.Krulli masinaehitustehases 11 päeva.[2]

Streigist võtsid osa kõik 223 töölist.

Sõnum Fr. Krulli tehase tööliste streigist oli toodud bolševistlikus ajalehes "Vperjod".[3] Vabrikandid täitsid tööliste poolt esitatud nõudmised vaid osaliselt, seepärast juba sama kuu lõpul algasid uued streigid. 17.veebruari hommikul streikisid uuesti kõik Tallinna ettevõtted. Fr.Krulli tehases kestis streik 5 päeva ja sellest võtsid osa üksmeelselt kõik töölised.

18.veebruaril toimus vabrikantide nõupidamine, millest võtsid osa ka vabrikuinspektsiooni esindajad. Nõupidamisel

---

[1] Sealsamas lk. 29.

[2] RAKA, fond 206, nim. A 1, sü. 166, leht 12.

[3] "Вперед", 1905, 14 (1) февр., стр. 11 . (Из рабочего движения. Ревель.)

selgus, et vabrikantidel puudub üksmeel. Nii lubas "Dvigateli" esindaja kehtestada 9-tunnise ja Krull 10-tunnise tööpäeva, ent ülejäänud ei tahtnud teha mingeid järelandmisi. Koosolekust osavõtnud vanem vabrikuinspektor Ševaljov märgib, et mingisuguseid argumendid üksmeelse tegevuse vajadusest ei andnud tulemusi. "Dvigatel" ja Krull viitasid suurtele kahjumitele seoses riiklike tellimuste mitteõigeaegse täitmisega. Luther aga tahtis koguni vabriku sulgeda. Sealjuures vabrikandid tahtsid koos järelandmistega vallandada streigi algatajad. "Minu arvamus", märgib Ševaljov, "et nii järelandmised, kui ka repressiivsed abinõud ei too tööliste keskkonda rahustust, sest streigi kordumise peamiseks põhjuseks Tallinnas on tööliste soov toetada streike teistes piirkondades, nagu libiseb läbi jutuajamistes nendega"[1].

Ülaltoodust on näha, et streigivõitlus hakkab võtma üha rohkem poliitilist iseloomu.

Veebruaristreigi ajal laskis VSDTP Tallinna Komitee välja lendlehe, milles tervitati uut streiki ja kutsuti võitlema isevalitsuse kukutamise, Asutava Kogu kokkukutsumise ja sõja lõpetamise eest.[2]

Veebruaristreigi tulemusel olid ettevõtjad sunnitud rahuldama kõik jaanuaris esitatud nõudmised. See oli tööliste suur võit!

---

[1] Революция 1905-1907 гг. в Эстонии. Сб. документов и материалов. Таллин, 1955, стр. 51.

[2] Sealsamas, lk. 50.

Fr. Krulli tehases lühendati tööpäeva üheteistkümnelt tunnilt kümnele tunnile ja tõsteti töötasu 5-10 protsenti. Kaotati tööliste läbiotsimine tehasest väljumisel ning trahvid tööle hilinemise eest. Ületunnitöö viidi miinimumini, kindlustati töölistele arstiabi saamine jne. Töölised said õiguse valida endi keskelt töölisvanema.[1]

1905.a. 1.maid pühitsesid Tallinna töölised massilise meeleavaldusega. Sel päeval seisid jällegi kõik suuremad tehased ja vabrikud. Streigist võtsid osa ka 252 Fr.Krulli töölist. Juulis panid võimud tööliste hulgas toime terve rea arreteerimisi. Arreteeriti ka enamik VSDTP Tallinna Komitee liikmeid. Protestiks vägivalla vastu alustasid 18.juulil streiki "Dvigateli" töölised. 19.juulil pärast lõunat liitusid nendega ka teised ettevõtted, nende hulgas ka Fr. Krulli tehas.

See oli esimene puhtpoliitiline streik, millest võtsid osa Fr.Krulli tehase töölised. Streik tehases kestis 2 päeva.[2]

25.juulil paigutati kuberneri korraldusel streikide ärahoidmiseks kõikidesse suurematesse ettevõtetesse sõjaväekomandod. 27.juulil katkestasid Fr.Krulli tehase töölised töö ja nõudsid soldatite kõrvaldamist tehase territooriumilt. Nähes tööliste üksmeelt ja võitlusvalmidust, täitsid võimud nende nõudmise ning järgmisel päeval töö jätkus.[3]

---

[1] RAKA, fond 206, nim. 1, sü. 148, leht 85.

[2] RAKA, fond 206, nim. A 1, sü. 166, leht 12.

[3] RAKA, fond 206, nim. 1, sü. 148, leht 118.

1905. aasta sügisel võttis revolutsiooniline võitlus isevalitsusliku korra vastu veel suurema ulatuse. Tugevnes tööliste organiseeritus ja teadlikkus.

17.-20.augustini võtsid Fr.Krulli tehase töölised osa Tallinna ettevõtete streigist, mis oli organiseeritud Balti Manufaktuuri tööliste toetuseks, kelle nõudmistele vabriku administratsioon vastas lokaudiga.[1]

Selle streigiga näitas Fr.Krulli tehase tööliskond oma poliitilist küpsust ja ustavust töölisklassi solidaarsuse põhimõttele.

23.septembril otsustas "Dvigateli" administratsioon sulgeda tehase määramatuks ajaks. 1600 töölise vallanda mine pidi algama 6. oktoobril. Lokaudiga lootis administratsioon nähtavasti töölisi hirmutada ja sundida töötama endistel tingimustel (teatavasti veebruaristreigi tulemusel kehtestati "Dvigatelis" 9-tunnine tööpäev).

"Ma püüdsin veenda administratsiooni mitte rakendada seda ebaväärikat abinõu", kirjutas lokaudi kohta vanem vabrikuinspektor Ševaljov Rahandusministeeriumi Tööstusosakonnale, "kuid minu veenmine jäi tagajärjetuks". Tõepoolest, mida saab teha truu teener, kui isand on rumal ja julm ning aina süvendab oma tegudega pahameelt tööliste hulgas!

VSDTP Tallinna Komitee pöördus Tallinna töölisklassi poole üleskutsega toetada "Dvigateli" tööliste võitlust. Vabrikutes ja tehastes levitati VSDTP Tallinna Komitee lendlehti, milledes rõhutati tööliste ühinemise vajadust võitluses

---

[1] RAKA, fond 206, nim. 1, sü. 148, lehed 122 ja 123

kapitalistide vastu.

"Seltsimehed-töölised", kirjutati 3.oktoobri lendlehes. ""Dvigateli" vabrik pandakse kinni, - määramata aja peale, sellepärast, et töölised l i i a l e -minevaid nõudmisi vabrikuvalitsusele ette panevad ...

Vennad! Kas saate aru, mis see tähendab? See tähendab, et need, kes tööliste kurnamisest elavad ... üle terve Venemaa tänavu kevade ühendusesse on astunud, et vägevalt edenevat tööliste liikumist maha suruda. See tähendab, et iga vabriku töölised alati meeles peavad pidama, et nende vastu mitte üks vabrikant ei seisa, vaid terve Venemaa, isegi terve maailmakapitalistide klass. See tähendab, et terve Venemaa kapitalistide ühenduse vastu ka ainult ü l e t e r v e V e n e m a a ü h t e t u g e v a s s e V e n e m a a S o t s i a a l d e m o k r a a t l i s e T ö ö l i s t e P a r t e i s s e o r g a n i s e e r i t u d t ö ö l i s e d p e a v a d v õ i t l e m a.

Kuid see tähendab veel..., et kui Dvigatelis" korda läheb vabrikuvalitsusel oma sihtisid kätte saada, nimelt m e i e t u b l i m a i d s e l t s i m e h i v a b r i k u s t v ä l j a n ä l j a k ä t t e v i s a t a ja ... tööpalka vähendada, tööaega pikendada jne., siis ka järg kõigi teiste vabrikute kätte jõuab.

Seltsimehed - Tallinna töölised! On olemas niisuguseid lahinguid, mis terve sõjakäigu kohta otsustavad on. "Dvigateli tööliste vastupanemine on terve Tallinna tööliste liikumisele otsustav. "D v i g a t e l i" t ö ö l i s t e v õ i t on k õ i g i t e i e v õ i t, T a l l i n n a

t ö ö l i s e d ! Sellepärast toetage oma seltsimehi! Pange korjandusi nende hääks toime..."[1] Tallinna töölised vastasid üleskutsele "Dvigatel" tööliste nõudmiste toetamisega, streikijatele materiaalse abi osutamisega.

1905.aasta oktoobris tõusis revolutsiooniline liikumine Venemaal haripunkti. Massilised streigid olid töölisklassi poliitilise võitluse üheks tähtsaks vormiks. Teatavasti 7.oktoobril Moskva-Kaasani raudteel alanud streik kasvas üle kogu Venemaad haaranud poliitiliseks üldstreigiks.

Ülevenemaalisesse streiki lülitusid 12.-13.oktoobril Eesti raudteelased ning Raudteetehaste ja -depoo töölised, kes avaldasid solidaarsust Peterburis toimunud Ülevenemaalise Raudteeliidu otsustele.

Tallinnas algas üldstreik 14. oktoobril.[2] Tallinna tööliste väljaastumisest võttis aktiivselt osa Fr.Krulli tehase tööliskond.

15. oktoobril toimus "Estonia" seltsi saalis Tallinna ettevõtete töölisvanemate, raudteelaste ja teiste organisatsioonide esindajate koosolek, kus töötati välja ühine otsus. Otsuses esitati rida poliitilisi nõudmisi: 1) vabastada viibimata kõik poliitilised vangid, 2) kutsuda tänavailt ära sõjaväepatrullid ja anda korravalve linnas tööliste kätte,[3] 3) kokku kutsuda Asutav Kogu, kehtestada sõna-, trüki-,

---

[1] Революция 1905-1907 гг. в Эстонии. Сб. документов и материалов. Таллин, 1955, стр. 179.

[2] Sealsamas, lk. 251-252 ja 602 (примечание 157).

[3] Sealsamas, lk. 252-253.

koosoleku- ja ühingute vabadus ning isiku puutumatus.

Eestimaa Kubermanguvõimud olid sunnitud vabastama osa poliitilisi vange. Korrapidamise linnas võtsid töölised enda kätte.

16. oktoobril organiseeris VSDTP Tallinna Komitee tööliste miitingud nn. Lausmanni heinamaal ja seejärel Uuel turul. Mõlemast miitingust võtsid osa paljud Fr. Krulli tehase töölised. Uuele turule kogunenud töölised nõudsid kõikide poliitiliste vangide vabastamist ja vägede eemaldamist tänavailt.

Miitingu ajal ruttas kohale sõjaväeosa ja ilma hoiatuseta andis rahva sekka 5 kogupauku. Tulistamise tagajärjel s sai surma ja suri hiljem haavadesse 90 inimest, haavata sai üle 200 inimese.

1905.a. 16.oktoobri ohvrite hulgas oli kuus Fr.Krulli tehase töölist. Said surma Johannes Kamp, Rudolf Karro ja August Künamägi. Haavatud olid Jaan Mennov, Johannes Linska ja Gerhard Scherwell.[1]

Kirjas Tallinna Börsikomiteele kirjutas surmasaanud August Künamäe isa:

"...Minu poeg, kes 16.oktoobril surma sai, oli minu ainus tulevik, toitja, sest mina ise olen 63 aastat vana ja minu naine 40 aastat vana, üks tütar 14 aastat ja teine 2 aastat vana."[2]

---

[1] Saha, H. 1905.a. 16.oktoobri veretöö ohvrite nimekiri. "Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised", 1955, 4.kd.nr.2, lk. 323.

[2] TLA, fond 116, nim. nr. 1, sü. 223, leht 3.

Selle palve peale andsid härrad Börsikomitee liikmed helde toetuse ... 5 rubla!

Teistele abipalujatele anti veelgi vähem.

16. oktoobri veretöö ohvrite matused Tallinnas 20.oktoobril kujunesid võimsaks meeleavalduseks, millest võttis osa ligi 40 000 inimest.[1]

Rahumäe kalmistul toimunud leinamiitingul esinesid kõnedega VSDTP Tallinna Komitee esindajad. Sama päeva õhtul "Estonias" toimunud nõupidamisel võeti üksmeelselt vastu bolševike poolt esitatud resolutsioon, milles nõuti linnavalitsuse tagasiastumist, kes püüdis veeretada vastutuse rahuliku miitingu tulistamise eest Uuel turul töölistele endile, süüdistades neid korrarikkumises. Samas resolutsioonis nõuti 16.oktoobri veretöö süüdlaste vastutusele võtmist, sõjaväge de väljaviimist Tallinnast, politsei laialisaatmist ja selle asendamist uuega jne. Resolutsioonis korrati juba varem esitatud nõudmist Asutava Kogu kokkukutsumise kohta, millele lisandusid veel demokraatliku vabariigi nõudmine, sõjavägede laialisaatmine ja asendamine rahvamiilitsaga ning 8-tunnise tööpäeva kehtestamine.[2]

Resolutsioonist on näha, et verine arveteõiendamine Tallinna proletariaati ei suutnud hirmutada.

Ta oli valmis jätkama võitlust vihatud isevalitsuse vastu.

---

[1] Eesti NSV ajalugu. Tln., 1957, lk. 285.

[2] Революция 1905-1907 гг. в Эстонии. Сб. документов и материалов. Таллин, 1957, стр. 261.

Oktoobri üldstreik lõppes Tallinnas tööliste järkjärgulise tööleasumisega. Franz Krulli tehase töölised streikisid oktoobris 11 päeva.

11. novembril kell 10 algas Raudteetehastes uus streik. Streik oli organiseeritud Peterburi raudteelaste nõudmiste toetuseks.[1] Järgmisel päeval ühinesid streigiga Fr.Krulli, "Volta" ja teiste tehaste töölised.[2] 5.novembril haaras streik kõik Tallinna ettevõtted, Fr.Krulli tehases kestis streik 4 päeva.

Eesti proletariaadi ja tema eelväe Tallinna metallitööliste revolutsiooniline liikumine oli üheks koostisosaks Vene proletariaadi revolutsioonilisest liikumisest. Eesti-, vene-, läti- ja teistest rahvustest töölistel olid ühised sotsiaalsed vaenlased ja ühised sihid. Seepärast astusid eesti töölised välja igasuguste rahvuslike vaheseinte vastu ning pooldasid revolutsioonilise liikumise ühtsust. 1905.a. novembristreigi ajal deklareerisid Tallinna tehaste töölisvanemad, et "Tallinna proletariaat käsikäes kogu Venemaa proletariaadiga saab kõiki te ma võimuses olevate abinõudega võitlema - seni kui kõik rahvavaenlased ja äraandjad on kõdunenud isevalitsusega ühte kuristikku kukutatud ja Venemaal demokraatlik vabariik sisse seatud, mis Venemaa proletariaadile võimaluse annab jõudsalt edasi võidelda oma klassi ja ühes sellega terve inimesesoo suure tuleviku - sotsialismuse eest!"[3]

---

1 Революция 1905-1907 гг. в Эстонии. Сб. документов и материалов. Таллин, 1957, стр. 286.

2 Sealsamas, lk. 287.

3 Eesti ühendamisest Venemaaga ja selle ajaloolisest tähtsusest. Tln., 1960, lk. 251.

1905. aastal astusid Tallinna töölised korduvalt välja Peterburi ja Moskva tööliste nõudmiste toetuseks. Ka 1905.a. viimane streik oli tingitud Tallinna tööliste soovist võidelda koos Peterburi ja Moskva töölistega tsarismi vastu.

8.detsembril VSDTP Tallinna Komitee levitas Tallinna ettevõtetes lendlehti üldstreigi kohta Peterburis. "Seltsimehed Tallinna töölised!", öeldi lendlehe lõpus, "Venemaa Sotsiaaldemokraatlise Tööliste Partei Tallinna Komitee kutsub kõiki Tallinna töölisi üles ühisele võitlusele käsikäes terve Venemaa proletariaadiga."[1]

Järgnedes üleskutsele alustasid samal päeval streiki esimestena metallitöölised, sealhulgas ka Fr.Krulli tehase töölised.

"Aktsiaseltsi Fr.Krull masinaehitustehase"
tööliste streigid 1905. aastal

Kuu	Streikinud tööliste arv	Streigi kestus päevades	Kaotatud tööpäevade arv
1. Jaanuar	223	11	2453
2. Veebruar	234	5	1170
3. Mai	252	1	252
4. Juuni	258	1	258
5. Juuli	260	3	780
6. August	264	4	1056
7. September	259	2	518
8. Oktoober	251	11	2761

[1] Революция 1905-1907 гг. в Эстонии. Сб. документов и материалов. Таллин, 1957, стр. 313.

Kuu	Streikinud tööliste arv	Streigi kestus päevades	Kaotatud tööpäevade arv
9. November	249	4	996
10. Detsember	242	18½	4477
Kokku	2492	60½	14 721

(Tabel koostatud Eestimaa Kubermangu Vabrikuinspektsiooni andmeil. Vt. RAKA, fond 206, nim. A 1, sü. 166, leht 12.)

Fr.Krulli tehase tööliste detsembristreik paistis silma organiseerituse ja visaduse poolest. Nähes, et ei õnnestu murda tööliste üksmeelt ja sundida neid tööle, kuulutasid tehase omanikud kokkuleppel teiste metallitöösturitega välja lõkaudi.[1]

Tehase administratsiooni teadaandes 17.detsembrist 1905.a. öeldi:

"Seoses sellega, et töö jätkamine tehases kujunenud olukorras osutub võimatuks, oleme sunnitud vallandama kõik töölised ja tehase sulgema.

Käesolevaga teeme ettepaneku kõigile töölistele võtma välja lõpuarve ja oma passid 19. ja 20. skp. ...

Juhul, kui edaspidi olukord paraneb, me oleme nõus alustama tööd osaliselt või täielikult ..."[2]

Tegelikult vallandati töölised (242) nädal hiljem.

Fr.Krulli tehas alustas tööd uuesti alles 16.jaanuaril 1906. 242 töölisest asusid tööle esialgu 65.

---

[1] RAKA, fond 206, nim. 1, sü. 148, leht 160.
RAKA, fond 206, nim. 1, sü. 47, leht 27.

[2] Sealsamas, leht 27.

Peab märkima, et 10.detsembril kehtestati Tallinnas ja Harjumaal sõjaseisukord. Pandi toime rida arreteerimisi aktiivsemate tööliste hulgas. Töösturite poolt väljakuulutatud lokaut oli üheks lüliks reaktsiooni poolt rakendatud abinõude hulgas, mis olid suunatud revolutsioonilise liikumise vastu.

Detsembris saavutas revolutsiooniline liikumine Tallinnas haripunkti, töölised olid valmis alustama relvastatud ülestõusu, kuid töölisklassi reeturite, menševike ja föderalistide lõhestava tegevuse tagajärjel, ei kasvanud detsembristreik üle Tallinna tööliste ülestõusuks. 10.-11.detsembril reas vabrikutes ja tehastes, sealhulgas ka Fr.Krulli tehases, toimusid tööliste koosolekud, kus arutati tööliste võitlussalkade maale saatmise küsimust.[1]

Politseil läks korda arreteerida 22 "Volta" koosolekust osavõtjat. Pärast seda üksikud relvastatud tööliste rühmad ja salgad siirdusid maale. Tsaarivalitsusel läks korda suruda maha Moskva tööliste ülestõus ja seejärel ka revolutsioonilised väljaastumised teistes linnades ja maal.

1905.a. revolutsioon hakkas järkjärgult taanduma, kuid ees seisid uued klassilahingud.

Eesti proletariaadi revolutsioonilisest võitlusest 1905.a. võttis Fr.Krulli tehase tööliskond aktiivselt osa. Aasta jooksul streikisid töölised 10 korda üldkestusega 60½ päeva, mille tulemusel tehas kaotas 14 721 tööpäeva.[2] Niisugune

---

1 Революция 1905-1907 гг. в Эстонии. Сб. документов и материалов. Таллин, 1957, стр. 66 /примеч. 201/.

2 Vt. käesoleva töö lk. 30 toodud tabelit "Aktsiaseltsi Fr. Krull masinaehitustehase" tööliste streigid 1905. aastal".

oli Fr.Krulli tehase tööliste panus võitluses kapitalismi vastu.

1905. aasta streigivõitlus karastas Fr.Krulli tehase tööliste peret. Koos poliitilise teadlikkuse kasvuga kasvas ka tööliste organiseeritus. Kui esimeste streikide ajal esitasid töölised vaid majanduslikke nõudmisi, siis aasta teisel poolel olid ülekaalus poliitilised nõudmised. Kõiges selles väljendus VSDTP Tallinna Komitee liikmete-bolševike mõju. Järgnevail aastail see mõju süvenes veelgi, mille tulemusel loodi 1907.a. tehases bolševike organisatsioon.

1906. aastal pidas kogu Venemaa proletariaat raskeid järellahinguid pealetungiva poliitilise reaktsiooni vastu. Neist lahinguist võttis osa ka Eesti töölisklass, eesotsas bolševikega.

Nagu eelpool oli märgitud, jätkus detsembri üldstreik Tallinnas veel 1906.a. alguses. "Dvigatelis" lõppes streik 2.jaanuaril, "Voltas" 10.jaanuaril. Kõige kauem streikisid Wiegandi ja Fr.Krulli masinaehitustehaste töölised. 16.jaanuaril asus tööle vaid osa Fr.Krulli tehase töölisi (65 töölist üldarvust 242), enamus aga jätkas streiki veebruari alguseni.[1]

6.veebruaril vanem vabrikuinspektor teatas Tööstuse ja Kaubanduse Ministeeriumile, et 2.-3. veebruaril on asunud tööle Wiegandi ja Fr.Krulli tehased, kusjuures tööle on võetud 75 protsenti tööliste tavalisest arvust.[2]

---

[1] RAKA, fond 206, nim. 1, sü. 169, lehed 1, 86, 160, 176.

[2] Sealsamas, leht 2.

Kirjas vabrikuinspektsioonile kaebas vabrikant Fr.Krull, et ka neil päevil, mil töölised ilmusid töökohta,"üldiste rahutuste tagajärjel kulges töö loiult ja ebanormaalselt."[1]

1906.a. suvel võtsid Fr.Krulli tehase töölised osa poliitilisest streigist, seoses ristleja "Pamjat Azova" revolutsiooniliste madruste andmisega sõjakohtu alla.

Ülestõusu ristlejal "Pamjat Azova" oli üheks eredamaks leheküljeks vene ja eesti rahva ühises revolutsioonilises võitluses. Ülestõusu organiseerisid VSDTP Peterburi ja Tallinna Komitee bolševikud. Ööl vastu 20.juulit "Pamjat Azova" madrused haarasid laeva enda kätte, heiskasid punase lipu ja suunasid laeva Tallinna. Plaani kohaselt pidi ülestõus haarama kogu õppeeskaadri, mille koosseisu kuulus "Pamjat Azova". Tallinnas revolutsiooniliste madrustega pidid ühinema ka Tallinna tööliste võitlussalgad. Ent tsaarivalitsusel läks korda suruda ülestõus maha enne, kui madrused jõudsid ühineda töölistega. Laeva pardal aset leidnud võitluses langes osa revolutsionääre. 225 inimest, s.o. enamik ristleja meeskonnast, heideti Tallinna vanglatesse. Ülestõusu juhte ähvardas surmanuhtlus.[2]

VSDTP Tallinna Komitee üleskutsel kuulutasid linna suuremate ettevõtete töölised välja streigi, protestiks võimude poolt ettevalmistatava arveteõiendamise vastu revolutsiooniliste madruste kallal.

Fr.Krulli tööliste juulistreigi põhjuste kohta märkis

---

[1] RAKA, fond 206, nim. 1, sü. 47, leht 102.

[2] Kotelnikov, B. Ristleja "Pamjat Azova". Tln., 1957,lk. 67--71.

vabrikuinspektor toimikusse- "Kaastunne ristleja "Pamjat Azova" ülestõusnud madrustele."[1] Tsaari tšinovnik eksis. See polnud lihtne kaastunne, see oli oma vendade ja võitluskaaslaste toetamine.

1906.a. tugevdasid kapitalistid pealetungi eesti tööliste elutasemele. Seda soodustas ka depressioon tööstuses, millega kaasnes tööpuudus. Üksnes Tallinnas oli 6 000 töötatöölist.[2]

Selleks, et edukamalt võidelda tööliste streikide vastu, asutasid Tallinna vabrikandid Vabrikantide liidu, kes koostas "mustad nimekirjad", kuhu kanti aktiivsed töölisliikumisest osavõtjad.[3]

1906. aastal nõrgenes Fr.Krulli tehase tööliste võitlus tunduvalt. Kui 1905.a. oli tehases 10 streiki, siis 1906.a. ainult 2. Streikide arvu ja kestuse vähenemine oli kõigepealt tingitud detsembriülestõusu lüüasaamisele järgnenud mõõnast revolutsioonilises liikumises. Teisesk oluliseks põhjuseks oli bolševike organisatsiooni puudumine tehases, kes oleks juhtinud tööliste võitlust.

1907. aastal oli streigivõitlus Eestimaa kubermangus, hoolimata reaktsiooni märatsemisest, ulatuslikum kui eelmisel aastal. Streigivõitluse esiridades, nagu varemgi, sammusid metallitöölised. Nad moodustasid ligi 60 protsenti streikijate

---

1 RAKA, fond 139, nim. 1, sü.235, leht 40.

2 Eesti NSV ajalugu. Tln., 1957, lk. 293.

3 Lukin, G. Töölisliikumine Eestis Stolõpini reaktsiooni ja uue revolutsioonilise tõusu aastail. (1907-1914). Tln., 1960, lk. 22.

üldarvust.[1]

1907. aastal toimus Tallinna suuremates ettevõtetes rida lühiajalisi streike, tööliste poolt kättevõidetud õiguste kaitseks, ent reaktsiooni pealetungi tingimustes ei andnud need väljaastumised enamikul juhtudel soovitud tulemusi.

12.-14. maini toimus protestistreik Fr. Krulli tehases, seoses kolme aktiivse töölisliikumisest osavõtja vallandamisega. Streiki alustasid katelsepaosakonna 80 töölist, kes nõudsid tehase administratsioonilt vallandatud tööliste tööle tagasi. Kuna katelseppade väljaastumist ei toetanud teiste osakondade töölised, jäi streik tagajärjetuks. Viimased 40 streikijat asusid tööle 14.mail.[2]

Vaadeldes 1907.-1908.a. töölisliikumist tuleb silmas pidada, et see toimus ohjeldamatu sõjalis-politseilise jälitamise tingimustes. Pärast II Riigiduuma laialiajamist 3.juunil 1907.a. algas Stolõpini reaktsiooni sünge periood, mil kogu Venemaa oli surutud mustasajalise terrori pihtide vahele.

Sõjalis-politseilise jälitamisega kaasnes kapitalistide pealetung tööliste poolt 1905.a. kättevõidetud õigustele. Võitluses tööliste vastu kasutasid liitudesse organiseerunud vabrikandid massilisi tööliste vallandamisi ja nad pidid täiendama töötute armeed, üheaegselt tööpäeva pikendamisega vähendati töötasu ja suurendati trahve.

---

[1] Lukin, G. Töölisliikumine Eestis Stolõpini reaktsiooni ja ja uue revolutsioonilise tõusu aastail (1907-1914). Tln., 1960, lk. 87.

[2] RAKA, fond 206, nim. 1, sü. 175, leht 12; sü. 177, leht 5.

Seoses jätkuva depressiooniga tööstuses süvenes tööpuudus.

Seda hinnatavam oli võit, mida saavutasid Fr. Krulli tehase töölised 1907.a. 6.-8. juuli streigiga. Streigist võtsid osa kõik 243 tehase töölist. Streikijad esitasid tehasevalitsusele järgmised nõudmised: trahvide kaotamine töölt puudumise eest; laupäevase 9-tunnise tööpäeva eest samasuguse tasu maksmine nagu 10-tunnise tööpäeva eest; arstiabi andmine tööliste perekonnaliikmetele; maksta ühe haiguspäeva eest abiraha poole päevapalga ulatuses.

Eriti suure pahameele kutsus tööliste keskel välja administratsiooni poolt palgaraamatule lisatud trahvide tabel, millega kehtestati uuesti trahvid tööle hilinemise ja töölt puudumise eest.[1] 1905. aasta veebruari üldstreigi tulemusel sundisid töölised administratsiooni loobuma niisugustest trahvidest. Nüüd püüdis administratsioon suruda töölistele peale revolutsioonieelse trahvide süsteemi täies ulatuses. Sellele katsele vastas tehase tööliskond ägeda vastupanuga.

Seekordne väljaastumine oli hästi organiseeritud. Töölised tegutsesid üksmeelselt ja streik lõppes täieliku võiduga. Tehasevalitsus oli sunnitud rahuldama kõik esitatud nõudmised.[2]

R. Renteri teoses "Suurtööstuse tekkimine ja arenemine Eestis XIX ja XX sajandil" on seda streiki hinnatud ebaõigesti. Lehekülgel 108 kirjutab autor: "1907.a. juulis toimusid Tal-

---

[1] RAKA, fond 206, nim. 1, sü. 177, leht 9.

[2] RAKA, fond 208, nim. A 1, sü. 25, leht 101.

linnas veel üksikud soovitud tulemusteta streigid Krulli ja Wiegandi masinaehitus- ja metallitöötlemisvabrikus, vabuni- ja masinaehitusvabrikus "Dvigatel" ja Osse tselluloosivabrikus". See väide võib õige olla mõne mainitud ettevõtte, kuid mitte Fr.Krulli tehase kohta. Meie poolt uuritud vabrikuinspektsiooni materjalid, milledele viitab R. Renter (RAKA, fond 206, nim. 1, sü. 177, lehed 5-9) just kinnitavad vastuvaidlematult selle streigi edukust.

Õige hinnangu annab Fr.Krulli masinaehitustehase tööliste juulistreigile G. Lukin, kes kirjutab- "Streik kestis kaks ja pool päeva ning lõppes tööliste võiduga."[1]

Sama aasta septembris streikisid Fr. Krulli tehase malmivalamisosakonna 48 töölist, kes ei olnud nõus tükitöötasu alandamisega. Siin kordus maistreigi viga - väljaastumine oli stiihiline ega haaranud tervet tehase tööliskonda. Seepärast ei õnnestunud streikijail ka saavutada oma nõudmise rahuldamist.[2]

Kokku toimus Fr.Krulli tehases aasta jooksul 3 streiki 371 osavõtjaga, tööaja kaotus moodustas 755 tööpäeva.[3]

Fr.Krulli tehase tööliskonna aktiivne osavõtt eesti proletariaadi klassivõitlusest 1905.-1907.a. näitas tema poliitilist kasvu, usatavust töölisklassi solidaarsuse põhimõttele ja tahet võidelda isevalitsuse kukutamise eest. Tehase tööliste poliitilise kasvu üheks olulisemaks tulemuseks oli

---

[1] Lukin, G. Töölisliikumine Eestis Stolõpini reaktsiooni ja uue revolutsioonilise tõusu aastail (1907-1914). Tln., 1960, lk. 83.

[2] RAKA, fond 206, nim. 1, sü. 177, leht 12.

[3] RAKA, fond 206, nim. 1, sü. 177, lehed 5, 9, 12.

VSDTP bolševike organisatsiooni loomine.

Fr. Krulli tehase VSDTP organisatsiooni loomise daatumiks peetakse 19. oktoobrit 1907.a.

Parteiorganisatsiooni asutamine tehases toimus kahtlemata 1905.-1907.a. revolutsiooni perioodil, ent seni on õnnestunud leida ainult üks dokument, mis must valgel tõendab parteiorganisatsiooni olemasolu tehases. Selleks dokumendiks on VSDTP Tallinna Komitee kassa aruanne 1907. aastast, milles mainitakse sotsiaaldemokraatliku partei algorganisatsioonide hulgas ka Fr. Krulli tehase algorganisatsiooni.[1]

VSDTP Tallinna Komitee liige J. Kochberg märgib oma mälestustes, et Krulli tehase parteiorganisatsioonis oli umbes 15 liiget, kõik eranditult töölised. VSDTP Tallinna Komitee pidas tehase organisatsiooniga sidet Emilia Limberveki ja Elviine Rotbergi kaudu. Nad toimetasid tehasesse lendlehti ja andsid parteiorganisatsioonile edasi Tallinna Komitee korraldusi.[2]

Sõjalis-politseilise terrori tingimustes, mis järgnes 1905.a. revolutsiooni lüüasaamisele, koondas Fr. Krulli tehase parteiorganisatsioon enda ümber kogu tööliste kollektiivi, organiseeris uusi poliitilisi väljaastumisi.

---

[1] MRAKA, fond 102, nim. 8, sü. 241, 1907.a., leht 26.

[2] J. Kochbergi mälestused. Käsikiri Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituudis.

III AKTSIASELTSI FR.KRULL "MASINAEHITUSTEHAS" AASTAIL 1907 - 1917.

1. Tehase areng kuni 1917.a.

1908.aastal kulges Fr.Krulli tehases tootmine üldiselt edukamalt kui eelmisel aastal, kuid ikkagi veel andis end tunda depressiooni mõju. Tehas töötas aasta jooksul masinaosadeks ümber 64 844 puuda (1037,5 tonni)[1] toormalmi, ületades selles suhtes F.Wiegandi masinaehitustehase, kus töötati ümber 916 tonni malmi[2].

Tellimusi oli tehasel mitte piisavalt, mille tõttu tehas töötas ebastabiilselt ja tööliste arv pidevalt kõikus.Kui juulis 1908.a. töötas tehases 460 töölist[3], siis oktoobri keskel oli vaid 238 töölist. Üksikute suurte ja kiirete tellimuste täitmise puhul töötati kahes vahetuses, siis aga mindi jällegi piiratud tööpäevale või koguni vallandati osa töölisi.

Alates 29.aprillist kehtestati katelsepaosakonnas kaheks nädalaks öötöö seoses kiirete tellimuste täitmisega. Administratsiooni teadaandes öeldi: "Töö algus kell 7 õhtul,lõpetamine kell 6 hommikul, vaheaeg õhtueineks kell 12 kuni 1 öösel. Öötööst võtavad osa ainult täisealised mehed ja noor-

---

[1] RAKA, fond 206, nim.1, sü.47, leht 131.

[2] Linnuse,H. Masinaehitustehas "Ilmarine". 1859-1959. Tln., 1959, lk. 23.

[3] RAKA, fond 206, nim.1, sü. 177, leht 26; fond 208,nim. A 1, sü. 25, lehed 46 ja 47.

mehed, kes on vanemad kui 17 aastat."[1]

1.oktoobril vallandati tellimuste vähenemise tõttu 32 malmivalamisosakonna töölist.[2] 10.novembril teatas tehase juhataja vabrikuinspektsioonile järjekordsest tootmise vähendamisest malmivalamisosakonnas seoses seal aset leidnud tulekahjuga.[3]

Tellimuste puudumisel töötati tehases aasta lõpul ainult 6 tundi päevas kella 8.00 kuni 14.00 ilma vaheajata.[4] Kuna palga arvestamine toimus endise tariifi alusel tundide ja tükitöö järgi, siis tööpäeva lühendamine vähendas tunduvalt tööliste töötasu.

1909.aastal algas Venemaal majanduslik elavnemine, mis kasvas järgnevatel aastatel üle majanduslikuks tõusuka. See protsess aga ei haaranud kõiki tööstusharusid ühtlaselt. Fr. Krulli tehas kuulus masinaehituse tööstusharusse, kus tõus algas hiljem. 1909.a. vähenes Fr.Krulli tehase toodang jällegi. Võrreldes 1908.a. valati toodeteks ümber 257,7[5] tonni malmi vähem. 1909.a. vähenes ka F.Wiegandi tehase toodang,kus mõnda aega töötati ainult 7 tundi päevas.

Revolutsioonijärgsel perioodil suurenes Tallinna ettevõtetes alaealiste tööjõu kasutamine. Näiteks, kui Wiegandi masinaehitustehases oli revolutsioonieelsetel aastatel ala-

---

[1] RAKA, fond 206, nim.1, sü.47, leht 13.

[2] RAKA, fond 208, nim. A 1, sü. 25, leht 46.

[3] RAKA, fond 206, nim. 1, sü.47,leht 113.

[4] Sealsamas, leht 131.

[5] Linnuse,H. Masinaehitustehas "Ilmarine". 1859-1959. Tln.,1959, lk.23.

ealisi tööl paarikümne ümber, siis 1907.aastal on neid juba 78.[1]

Täpsed andmed alaealiste tööjõu kasutamise kohta Fr.Krulli tehases reaktsiooni aastail puuduvad, ent vabrikuinspektsiooni andmetel töötas 1909.a. üksnes vasksepaosakonnas viis 15 - 17 aastast töölist (üldse oli osakonnas 40 töölist)[2]

Alaealiste tööjõud oli kõige odavam ja kapitalistidele kõige kasulikum. Nendele maksti 1½ - 3 kopikat tunnis.[3] Alaealiste ekspluateerimine oli üheks vahendiks kapitalistide tulude suurendamisel.

1910.aastal suurenes Fr.Krulli tehase toodang, ületades mõnevõrra 1908. aasta taset. 1910.a. ostis tehas Lõuna-Venemaa, Novorossijski ning Krivorogski ühinguilt kokku 65 431 puuda toormalmi[4], mis valati toodeteks ümber. Tehase läbikäik moodustas 585 222 rubla, brutokasum 59 550 rubla, millest aktsionäridele jagati dividendiks 24 000 rubla ehk 6%.

1911.aastal sai tehas tellimusi 799 150 rubla väärtuses[5], kuid metalli puudusel kõiki tellimusi ei suudetud täita. Brjanski,Kramatorski, Dnepropetrovski, Vene-Belgia ja teised malmi ja terast tootvad aktsiaseltsid ja ühingud vastasid 1911.aasta märtsis, et nad ei saa metalli müüa, kuna selle tagavarad on ammendatud.[6] Seepärast oli läbikäik võimalikust väiksem, moodustades 783 910 rubla. Tehas sai 73 208 rubla brutokasumit. Divi-

---

[1] Linnuse,H. Masinaehitustehas "Ilmarine". 1859-1959. Tln.,1959, lk. 22.

[2] RAKA, fond 206, nim.1, sü. 47, leht 124.

[3] Lukin,G. Töölisliikumine Eestis Stolõpini reaktsiooni ja uue revolutsioonilise tõusu aastail.(1907-1914). Tln.,1960,lk.33.

[4] RAKA, fond 206, nim. 1, sü. 47, leht 131.

[5] vt. lisa , tabel 1

[6] RAKA, fond 206, nim. 1, sü. 47, leht 132.

dendiks eraldati nagu eelmiselgi aastal 24 000 rubla.[1] Töölis-te arv tehases oli suurem kui möödunud sajandi lõpul ulatudes 400-ni.[2] Alates 1911.aastast hakkab tehas saama üha rohkem riiklikke tellimusi seoses uute raudteede ehitamisega, armee relvastamise ja sõjalaevastiku taastamisega. Viie aasta jook-sul 1911-1915 sai Fr.Krulli tehas tellimusi 6 558 440 rubla väärtuses, millest peaaegu poole moodustasid puht sõjalised tellimused. Mereministeerium, laevaehitustehased ja Sõjaminis-teerium tellisid masinaid ja mitmesuguseid seadmeid 3 147 480 rubla väärtuses.

Teedeministeeriumilt, Rahandusministeeriumilt, Kaubandus-ministeeriumilt ja teistelt riiklikelt asutustelt sai tehas tellimusi 892 810 rubla väärtuses. Eratellimused moodustasid ainult 2 518 150 rubla.[3]

Sõjaliste tellimuste erikaal suurenes eriti pärast seda, kui Tallinna ehitati aastail 1912-1914 kolm suurt laevaehitus-tehast - A/S "Vene-Balti", A/S "Boecker" ja A/S "Noblessner". Võimsate laevaehitustehaste ja uue sõjasadama rajamine Tallin-na oli seotud tsaarivalitsuse ettevalmistustega imperialistli-kuks sõjaks. 1913.aasta sügisel alustati Vene-Balti ja Boecke-ri tehastes juba esimeste miinulaevade ning ristlejate ehita-mist.[4] Tallinna suuremad masinaehitustehased, seal hulgas Fr.Krull ja F.Wiegand, hakkasid täitma laevaehitustehaste tel-limusi mitmesugustele laevaseadmetele.

---

[1] RAKA, fond 206, nim.1, sü.47, leht 135.

[2] Sealsamas, leht 138.

[3] Vt.lisa, tabel 1.

[4] Lukin,G. Töölisliikumine Eestis Stolõpini reaktsiooni ja uue revolutsioonilise tõusu aastail (1907-1914).Tln.,1960,lk.141.

Fr.Krulli tehas spetsialiseerub üha rohkem võimsate külmutusseadmete ning äratarvitatud aurul töötavate jäämasinate tootmisele. 1912.aastal Kiievis korraldatud Tööstuse ja Käsitöö Näitusel anti neile kõrge hinnang.

Tehase niisugust profiili sümbaliseeris jääkaru kujutus paviljoni katusel.

Peale selle ehitati endiselt mitmesuguse võimsusega aurukatlaid (10 tüüpi), saekaatreid ja puidutöötlemise masinaid. Traditsiooniliseks jäi ka viina- ja tärklisevabrikute sisseseadete valmistamine, kuigi selle tõrjusid tahaplaanile eespool-nimetatud tooted.[1] Peab märkima, et juba sõjaeelseil aastail tekkinud "malminälg" ei võimaldanud tehase tootmisvõimsust täielikult ära kasutada. Aastaist 1912-1913 on säilinud suur hulk tehasevalitsuse kuulutusi, milledes teatatakse ajutisest tööde katkestamisest seoses katelde ja masinate remondiga, nagu see leidis aset 24. detsembrist 1912 kuni 7.jaanuarini 1913, mil töölistele, kes ei ole nõus töö katkestamisega, lubati anda lõpparve.[2] Tegelik põhjus peitus mitte masinate remondis, need endiselt ohustasid tööliste elu, vaid soovis vähendada kahjumit, mis tekib tellimuse mittetäitmise puhul,tööliste ajutise vallandamisega.

Esimese maailmasõja eelõhtul läks Fr. Krulli masinaehitustehas üle peamiselt sõjaliste tellimuste täitmisele, mis tõi kaasa toodangu tunduva tõusu.

---

[1] Фабрично-заводские предприятия Российской империи (исключая Финляндию). 2-е изд. Петроград,1914. Рекламный лист III, № 625 в.

[2] RAKA, fond 206, nim.1, sü. 47, leht 142.

1914.aastal hinnati tehase tootmisvõimsust ametlikel andmeil 950 000 rublale, kuid tegelikult oli see suurem. Tehase läbikäik oli 1 154 624 rubla[1] (1911.1. - 783 910).[2] Aktsiate omanikele maksis aktsiaselts 20 rubla aktsialt (neid oli 1600 tükki á 250 rbl.)

Tehase energeetilise baasi moodustasid 4 aurumasinat üldvõimsusega 400 hobujõudu (samapalju kui Wiegandi tehasel). Kütteks kasutati kivisütt. Tehases töötas keskmiselt 500 töölist.

Seoses tootmise tõusuga suurenes ka kapitalimahutus. Kui 1911.a. põhikapital oli 400 000 rubla, siis 1914.aastal oli see juba 800 000 rubla ehk kaks korda suurem.[3]

Riigikaitse Erikomitee esindaja Tallinna tööstusrajoonis märkis oma aruandes, et metallide puudumise tõttu paljud "tehased peavad vähendama tööd, kuigi neis oleks võimalik tunduvalt tootmist laiendada ja üle minna tööle kahes vahetuses."[4] Nende tehaste hulka kuulus ka Fr.Krulli masinaehitustehas.

Esimesel sõja-aastal tehas sai tellimusi 1 594 930 rubla väärtuses.[5] Tellimuste täitmist aga pidurdas tooraine ja küttepuudus. Näiteks 29.juulil pidi tehas seisma jääma kivisöe puudusel, kuid tehasevalitsusel läks siiski korda kütet hankida.[6] Septembris lühendati malmivalamisosakonna tööpäeva

---

1 RAKA, fond 208, nim. 1, sü. 109, leht 125.

2 RAKA, fond 206, nim. 1, sü. 47, leht 139.

3 RAKA, fond 208, nim. 1, sü. 109, leht 125.

4 Takkin,A. Eesti Esimese maailmasõja aastail.Tln.,1961,lk.33 .

5 Vt.lisa, tabel 1

6 RAKA, fond 208, nim. 1, sü. 109, leht 91.

6 tunnini. 15.novembril teatas tehasevalitsus töölistele, et "tooraine puudusel nagu kivisüsi, koks, malm jne. on ette näha alates 29. novembrist tööseisakut, millisel juhul kõik töölised loetakse vallandatuks."[1]

1915.aastal moodustas Fr.Krulli tehases sõja vajadusteks toodetud masinate ja seadmete väärtus 1 167 785 rubla.[2]

Malmi tarvitati tehases 1583 tonni, lehtrauda 764 tonni, sordirauda 341 tonni ja raudtorusid 568 meetrit. Kivisöetarvidus oli üle 1000 tonni, peale selle kulutati puid 4916 m^3,koksi 647 tonni ja sepasüsi ligi 40 tonni.[3]

Vabrikuinspektsiooni andmeil oli Fr.Krulli masinaehitustehasel 1915.aastal järgmine masinapark:[4]

Tõstekraanasid - 15
Elektrikraanasid - 4
Keevitusahje - 2
Gaasikeevitusseadmeid - 3
Vagraukaid - 2
Ventilaatoreid - 4
Auruhaamreid - 4
Kettasaage - 2
Hüdraulise neetimise masinaid - 2
Valtsimismasinaid - 2
Sepaääse - 1

---

1 RAKA, fond 208, nim.1, sü. 109, leht 97.

2 RAKA, fond 206, nim. A 1, sü. 339, leht 42.

3 Sealsamas.

4 RAKA, fond 206, nim. A 1, sü. 339, leht. 42.

Treipinke, puurmasinaid, höövelmasinaid ja muid tööpinke - 61

Elektrimootoreid - 15 (241 hobujõudu).

Töölisi oli tehases 1915.a. juulis 316 inimest, seega vähem kui eelmisel aastal.[1]

Tööliste arvu vähenemisel oli kaks põhjust. 1915.aasta juulis Tallinna ümbruses toimuvatele töödele suunati suur hulk linna elanikke, sealhulgas ka tehaste ja vabrikute töölisi. See korraldus puudutas kokku 18 Tallinna ettevõtet.[2] Teiseks põhjuseks olid korduvad mobilisatsioonid tsaari armeesse, kes kandis rindel tphutuid kaotusi.Kvalifitseeritud tööliste saamisega oli tõsiseid raskusi.

1915.a. tehas sai riiklikke tellimusi rohkem kui 2,5 miljoni rubla väärtuses.[3]

Fr.Krulli masinaehitustehast peeti riigikaitse seisukohalt väga tähtsaks, kui "ainukest külmutusseadmeid valmistavat tehast Venemaal."[4] Selle tõttu tuli tehasel täita terve rida kiireloomulisi tellimusi külmutusseadmetele Brest-Litovski, Kovno ja Karsi kindlusele ning tehasele "Elektron" Slavjanskis. 2 kompressorit võimsusega 100 000 kalorit tunnis ning 2 kompressorit võimsusega 50 000 kalorit tunnis valmistati Petrogradi Sõjaväeringkonna Intendatuuri poolt tellitud külmutussead-

---

1 RAKA, fond 206, nim. 1, sü. 328, leht 36.

2 Sealsamas, leht 36a.

3 RAKA, fond 208, nim. 1, sü. 109, lehed 124 ja 134.

4 RAKA, fpnd 206, nim. 1, sü. 338, leht 1.

mele. Mitmesuguse võimsusega külmutusseadmeid ning jäämasinaid ehitati Teedeministeeriumi tellimusel.

Näiteks Moskva-Kaasani raudtee külmhoone ehitamiseks läks vaja 33 000 meetrit valtsitud torusid. Mitmesuguseid masinaid ja seadmeid ehitati laevadele. Putilovi vabriku tellimusel valmistati joogivee soojendajaid ristlejatele, Peeter Suure merekindluse (Tallinn) ja Kroonlinna sadama tellimusel ehitati külmutusseade transpordile "Okean" ja aurukatlad transportidele "Lahta" ja "Habarovsk".Mitmesuguseid malmivalandeid valmistati A/S "Noblessneri" ja A/S "Boeckeri" (Bekker) laevaehitustehastele.[1]

Seoses kiireloomuliste tellimuste täitmisega aasta lõpul hakati töötama kahes vahetuses. Öövahetuse tööaeg oli kella 19.oo - 6.oo, vaheajaga kella 24.oo kuni 01.oo. Laupäeviti lõpetas öövahetus töö kell 5 hommikul.[2]

1916.aasta alguses tehas suurendas toodangu väljalaset võrreldes sõjaeelse tasemega 30% võrra.[3] Tähtsamateks sõjalisteks tellimusteks olid endiselt külmutusseadmed, pumbad ja aurukatlad. Uute toodetena hakati valmistama veel mürkgaasi aparaate "YC" ja treipinke Tallinna tehastele.[4]

1916. aasta algul töötas Fr.Krulli tehases 398 töölist, kellest 59 olid lapsed ja alaealised. Laste ja alaealiste tööjõu rakendamist tehases osakondade järgi iseloomustab alljärgnev tabel.[5]

---

[1] RAKA, fond 208, nim. 1, sü. 109, lehed 124 ja 134.

[2] Sealsamas, leht 137.

[3] RAKA, fond 206,nim 1, sü. 338, lehed 6-9.

[4] RAKA, fond 218, nim.2, sü. 13, lehed 69 ja 70

[5] RAKA, fond 208, nim.1, sü. 109, leht 147.

O s a k o n d	Lapsi	Ala-ealisi	Täis-kasva-nuid	Kokku
Vasksepaosakond	-	2	20	22
Tisleriosakond	-	1	14	15
Mehhaanikaosakond	1	26	96	123
Katelsepaosakond	5	10	116	131
Valukoda	1	13	92	106
Tehaseõu	-	-	1	1
	7	52	339	398

Odava tööjõuna kasutati tehases ka sõjavange. Alates 4.juulist 1916.a. töötas tehases mitmesugustel töödel 99 sõjavangi[1], kelledest 65 kasutati lihttöölisena.

Ülejäänud 34 sõjavangi hulgas oli:

1 kirjutaja	1 sepp
1 kingsepp	4 pealelööjat
1 kokk	1 tisler
1 rätsep	1 puurija
15 lukkseppa	1 keevitaja
5 treialit	2 plekkseppa

[1] RAKA, fond 208, nim. 1, sü. 109, leht 147.

[2] Sealsamas, leht 148.

Tööpäeva pikkus, ületunde arvestamata, moodustas 10 tundi.[1] Ajuti, kui tekkis tooraine või kütte puudus, lühendas tehasevalitsus tööpäeva 7-8 tunnini.[2] Seda kasutasid tehase omanikud muidugi ainult selleks, et mitte maksta töölistele "asjatult" palka. Kuna sõja vajadustele töötavad ettevõtted said õiguse kehtestada kohustusliku ületunnitöö, siis kiire tellimuse puhul, mis oli peremeestele eriti tulus, sundisid nad töölisi töötama 13-14 tundi päevas.[3]

1915.aastal kaotasid olemasolevad vähesed sätted tööpäeva pikkuse kohta kehtivuse. Selle tagajärjel öötöö sai täielikult lubatuks. Siiski eelistasid Fr.Krulli tehase omanikud öötööle ületunde. Neis tingimustes nõrgenes niigi madalal tasemel olnud ohutustehnika ning koos sellega suurenes ka tööõnnetuste arv.

1916.aasta oktoobri algul ulatus tööliste arv 550-le.[4]

Andmed tootmise ulatuse kohta Fr.Krulli tehases 1917. aastal puuduvad, kuid otsustades selle järgi, et tööliste arv tõusis 1917.a. aprillis 600-le,[5] tootmise laienemine jätkus.

---

1 RAKA, fond 206, nim.1, sü.377, leht 90.

2 RAKA, fond 208, nim.1, sü.109, leht 141.

3 RAKA, fond 209, nim.1, sü.135, leht 23.

4 RAKA, fond 206, nim.1, sü.328, leht 90; sü.377, leht 91.

5 Sealsamas, sü.378, leht 52.

Vaatamata sellele, et 1910.aastaks Fr.Krulli tehas sai depressioonist üle, ei paranenud tööliste olukord.See ei saanudki teisiti olla, sest monopolistliku kapitalismi võimutsemise perioodil tööliste olukord üldiselt halvenes. Iseloomustades tööliste vaesumist kapitalistlikus ühiskonnas, kirjutas V.I.Lenin:

"Tööliste palkade tõus on palju aeglasem kui vajalike tööjõukulutuste kasv, i s e g i seal, kus streigivõitlus toimub kõige visamalt ja tööliste jaoks k õ i g e edukamalt. Samaaegselt aga kasvab kapitalistide rikkus peadpööritava kiirusega."[1]

Ehkki elukallidus ja korteriüür kasvasid, sai enamus töölisi madalat palka. 1912.aastal Fr.Krulli tehase lihttöölise päevapalk kõikus 90 kopikast kuni 1 rublani, kvalifitseeritud töölised said keskmiselt 1 rubla 15 kop.päevas.[2] 1913.aastal moodustas lihttöölise päevapalk 1 rubla 20 kopikat.[3]

Tööliste palka vähendas endiselt trahvide ja mahaarvamiste süsteem. Tööstusliku tõusu aastail võtsid trahvid veelgi suurema ulatuse kui varem. Trahvide all kannatasid ka Fr.Krulli tehase töölised. Pidevalt trahviti töölisi poliitilistest streikidest osavõtmise eest.

Ühest niisugusest juhtumist teatas bolševike häälekandja "Kiir":

"Krulli vabrikus trahviti töölisi poole päeva palgaga 1.mai pühitsemise pärast. Töölised pidasid isekeskis nõu ja

---

1 V.I.Lenin. Teosed. 18.kd., lk.403.

2 "Kiir", 1913, 30.mai.

3 RAKA, fond 206, nim.1, sü.377, leht 80.

Tartu Ülikooli Raamatukogu
ARHIIVKOGU

tegid otsuseks trahvi peale sellega vastata, et keegi edaspidi enam ületundisid ei tee."[1]

Trahvide määramine töölistele toimus vastava tabeli järgi, kus üksikasjaliselt loetleti kõik trahvidega maksustatud üleastumised ja nendega seotud trahvimäärad.[2] Trahvide tabeli koostas A/S Fr.Krulli tehase administratsioon ja selle kinnitas vanem vabriku inspektor. Trahvide tabeli formuleeringud võimaldasid määrata rahalisi trahve väga mitmesuguseil ettekäändeil ja surusid töölised täieliku õigusetuse olukorda.

"Töölt puudumise ehk äraolemise eest ilma seadusliku põhjuseta "ähvardati süüdlast/trahvida/ poolepäevase kuni päevase palgaga, kusjuures äraoldud aja eest palka ei makstud. Tööle hilinemise eest 5 kuni 15 minutit trahviti 1/6 päevapalgast, 15 minutist kuni 1 tunnini 1/4 päevapalgast. Korra üleastumise eest, müra, kisa, sõimamise ja vaidlemise" juhul trahviti süüdlast kuni 50 kop.

Teise osa paragrahvid 6, 7 ja 10 nägid ette "riidlemise, valitseja ehk tööjuhataja seaduslikkudele nõudmistele vastupanemise, häbemata ja autu ülespidamise eest" trahvimist kuni ühe rubla ulatuses.

Samuti trahviti kuni ühe rubla ulatuses suitsetamise eest. Muide ka Wiegandi tehases oli suitsetamine keelatud mitte üksnes tööruumides, vaid ka tehase territooriumil üldse.

"Töölisi trahvides", kirjutas V.I.Lenin, "võtab kapi-

---

[1] "Kiir", 1913, 14.(27) mai.

[2] Vt.lisa 2.

talist endale kohtuniku osa. Seepärast on trahvidega alati seotud eriti palju omavoli tööliste suhtes, mõnikord aga ka otsest mõnitamist tööliste üle. On loomulik, et töölised alati nõuavad trahvide k a o t a m i s t, kapitalistidelt nende endi asjas kohtunikuks olemise õiguse äravõtmist."[1] Vabrikuinspektsioonile esitatud kaebuste hulgas on eriti palju neid, mis on seotud ebaõigete trahvide ja mahaarvamistega.

Nii trahviti töölist N.Konstantinovit ilma igasuguse põhjuseta 1912.juunis. Omavoli oli siin niivõrd ilmne, et vabrikuinspektori nõudmisel pidi administratsioon trahviraha tagastama.[2] Sama aasta 27.novembril vabrikuinspektorile esitas kaebuse tööline M.Melman. Kaebusele märkis inspektor omalt poolt juurde: "Trahvitud 50 kopikaga tööluusi eest,sellal kui ta oli haige, mille kohta tõi tõendi doktor Schreterilt."[3]

Tööliste täieliku õigusetuse tõttu käitusid administratsiooni esindajad ja eriti meistrid töölistega toorelt ja alandavalt. Rängalt kannatasid lapsed ja alaealised, keda peksti ja sunniti tegema nende kohustuste hulka mitte kuuluvaid töid. 1913.a. ajalehes "Kiir" kirjutati Fr.Krulli tehase vasksepatöökoja meistrist, kes sai kuulsaks õpipoistega toorelt ümberkäimise pärast: "Sõimamisega üksi ta ei lepi vaid laseb ka rusikaid ühe ja teise turjal tantsida. Hoobid,

---

[1] V.I.Lenin. Teosed. 19.kd., lk.327.

[2] RAKA, fond 208, nim.A 1, sü.25, lehed 221 ja 222.

[3] "Kiir", 1913, 17.(30) jaan.

mida need helded rusikad jagavad, annavad endid kaua aega tunda. Isegi vitsakimp olla tal käepärast. Ka tarvitab ta õpipoisse omale teenijate asemel; laseb nendel omale turult toiduaineid koju kanda, põrandaid küürida ja muid koduseid töid teha." "Laupäevadel", kirjutati ajalehes edasi, "peavad õpipoisid peale kella 5, kui teised töölised kodu on läinud, töökoda puhastama. Ka uulitsat ja hoovi peavad õpipoisid pühkima. Õpipoisid kaebasid selle üle, et neid kõrvalisi töid sunnitakse tegema vabrikuinspektorile. Viimane käis ka vabriku järelvaatamas, kuid kas vabrikuvalitsus sellepärast trahvitud sai, on teadmata. Meister oli püha viha täis ja lubas kõik senised õpipoisid lahti lasta ja uued sõnakuulekamad asemele võtta. See lubamine saadeti ka täide."[1]

Meditsiiniline abi oli Fr.Krulli tehases puudulik. Tehase arst võttis töölisi ja teenistujaid vastu ainult enda kodus ja tuli tehasesse vaid administratsiooni nõudmisel. Töölised esitasid vabrikuinspektorile kollektiivse kaebuse, milles palusid, et arst võtaks haigeid vastu kindlatel päevadel ja kellaaegadel tehase ambulantsis.[2] Kuni haigekassa organiseerimiseni 1914.aastal ei paranenud tööliste meditsiiniline teenindamine. Sageli tehase administratsioon keeldus ravida tehase kulul tööl vigastada saanud töölisi, püüdes seda põhjendada nagu varemgi tööliste endi ettevaatamatusega.

Imperialistliku sõja tingimustes halvenes pidevalt tööliste majanduslik olukord. Nagu mäest veerev lumepall kasvas

---

[1] "Kiir", 1913, 17.(30) jaan.

[2] RAKA, fond 208, nim.A 1, sü.25, lehed 212-213.

elukallidus. Samal ajal püüdsid vabrikandid tööliste palkasid hoida võimalikult endisel tasemel. Tööliste üha kasvava rahulolematuse summutamiseks hakati maksma neile nõnda nimetatud hüvitusraha, mis pidi kompenseerima elukallidust.

21.oktoobril 1916 kehtestatud abiraha: õpilastele 3 kop. tunnis, vallalistele meestele 6 kop.tunnis, abielus olevatele meestele 8 kuni 11 kop. ja naistele 4-8 kop. tunnis[1] olenevalt laste arvust ei suutnud kuigi märkimisväärselt leevendada raskusi, mis töölistel tuli kanda. Tallinna Börsikomitee 1915.aasta aruandes märgitakse, et palgad tõusid 1915.a. lõpuks sõjaeelse tasemega võrreldes meestöölistel 25 ja alaealistel 23%.[2]

Samal ajal tõusid toiduainete hinnad katastroofiliselt. "Kahe sõja-aasta vältel, 1916.aasta suveks, olid lihahinnad Eestis tõusnud kuni 370 protsenti, piimasaaduste hinnad kuni 125 protsenti ja leiva ning tangainete hinnad kuni 100 protsenti."[3]

1916.a. lõpust olid tallinlased sunnitud elama leiva tagavaradeta alalises näljaohus.[4]

Kokkuvõttes võib öelda, et Esimene maailmasõjaaastail Fr.Krulli masinaehitustehase omanikud rikastusid enneolematult. Samal ajal töölised olid surutud õigusteta palgaorjade seisukorda ja viidud viletsuse piirini.

---

[1] Vt. lisa 3.

[2] Tallinna Börsekomitee 1915.a. tegevuse aruanne. Tln.,1927, lk.18.

[3] Takkin, A. Eesti Esimese maailmasõja aastail. Tallinn,1961, lk.52-53.

[4] Sealsamas, lk.57

2. Töölisliikumine reaktsiooni perioodil

Olukorda Venemaal reaktsiooniaastail iseloomustas V.I.Lenin järgmiselt:

"Pärast kolme revolutsiooniaastat, 1905-1907, on Venemaa läbi elanud kolm kontrrevolutsiooni aastat, 1908-1910, kolm aastat musta duumat, vägivalla märatsemist ja õigusetust, kapitalistide pealetungi töölistele ja nende saavutuste äravõtmist, mis olid tööliste poolt kätte võidetud. Tsaari-isevalitsus, mida 1905.aastal ainult kõigutati, kuid ei hävitatud, kogus jõudu, ühines mõisnike ning kapitalistidega III duumas ja kehtestas Venemaal uuesti vana korra. Veel tugevamaks muutus tööliste rõhumine kapitalistide poolt, veel jultunumaks tšinovnikute meelevald ja omavoli ning eriti maal, veel julmemaks arveteõiendamine vabaduse eest võitlejatega, veel sagedamaks surmanuhtlused."[1]

Tööliste töötingimused ja majanduslik olukord reaktsiooni aastail samuti järsult halvenesid.

Metallitööliste ametiühingu poolt organiseeritud ankeetküsitluse andmeil oli metallitöölise keskmine palk 22 rubla kuus[2] ehk 264 rubla aastas. Töölisperekonna elatusminimumiks aga arvestati 600 rubla aastas.[3]

Üheaegselt palga vähendamisega tõusis elukallidus. Ajaleht "Virulane" teatas, et esmajärguliste tarbeainete hinnad

---

[1] V.I.Lenin. Teosed. 16 kd., lk.328.

[2] "Tallinna Teataja", 1910, 18.märts.

[3] Pöögelmann,H. Palgatööline ja eluülespidamine. Tln.1908, lk.49.

on Eestis ajavahemikul 1888-1908 tõusnud peaaegu 100%.[1]

Tööliste palka vähendasid veelgi trahvid, mida vabrikandid rakendasid pärast revolutsiooni taandumist eriti laialdaselt.

Sellega kaasnes tööpuudus. 1909.aastal oli Tallinnas isegi kodanliku ajakirjanduse andmetel 3000-4000 töötut.[2] Tööpuudus aga on üheks peamiseks teguriks, mis annab kapitalistidele võimaluse tööliste palka alla suruda ja nende ekspluateerimist suurendada.

Neis äärmiselt ebasoodsates tingimustes muutus töölisklassi võitlus iga päevaga raskemaks. Tööliste väheteadlikum osa hakkas trahvide ja vallandamiste mõjul aktiivsest streigivõitlusest kõrvale tõmbuma.

Samal ajal suurenes vabrikuinspektsioonile esitatud kaebuste arv. Kaebusi esitasid peamiselt need töölised, kes veel lootsid leida abi vabrikantide vastu riigivõimu esindajatelt. Kaebuste põhjused on väga mitmesugused, neist peamisteks olid: ületunnitööle sundimine, palga ebaõige väljaarvestamine ja kinnipidamine, ebaseaduslik mahaarvamine ja trahvide võtmine, tööliste peksmine jne.

Toome järgnevalt mõned näited Fr.Krulli masinaehitustehasest.

17.juunil 1908.a. esitas tööline Johannes Ligus vabrikuinspektorile kaebuse, milles öeldi, et torude kandmise ajal lõi teda valusalt õlale meister Knutson. Vabrikuinspektor märr-

---

[1] "Virulane", 1909, 24.veebr.

[2] "Päevaleht", 1909, 31.jaan.

kis kaebuse puhul: "Knutson on üks viisakamaid, tagasihoidlikumaid ja vaiksemaid meistreid. Kaebus on täiesti arusaamatu."[1]

Mida võeti kaebuse põhjal ette selle kohta loeme rubriigist "Tulemused" järgmist: "On tehtud vastav selgitus, et meistrid üldiselt valitseksid end ega lubaks jämedaid, töölistele solvavaid väljendusi." Ainult isalik manitsus ja sellega asi piirduski. Kui töölisi peksis isegi "tagasihoidlik ja vaikne" Knutson, kuidas siis kohtlesid töölisi teised meistrid?

9.detsembril esitasid 7 töölist vabrikuinspektorile kaebuse seoses palga kinnipidamisega tehase administratsiooni poolt. Töölistele makseti välja ainult tunnitöötasu, tükitöötasu 3 rubla 50 kop. suuruses summas aga peeti kinni. Kontoriametnik seletas töölistele, et nemad olevat võlgu aga kui palju ja mille eest, seda töölistele ei öeldud.

Vabrikuinspektsiooni vahendusel pidi administratsioon kinnipeetud summa töölistele siiski välja maksma.[2]

Aastail 1907-1909 oli streigivõitluse esiridades Eestis Tallinna tööstusproletariaat ja eeskätt metallitöölised. Ehkki selle perioodi majanduslikud streigid olid peamiselt kaitseiseloomuga, mis oli tingitud vajadusest lüüa tagasi vabrikantide pealetungi, ka poliitiliste streikide osatähtsus oli üsna suur. G.Lukini arvestuste järgi, langes 1908.aastal poliitiliste streikide arvele ligi 85% kõikidest streikidest.[3]

---

1 RAKA, fond 208, nim.A 1, sü.25, leht 48.

2 RAKA, fond 208, nim.A 1, sü.25, lehed 40 ja 44

3 Lukin,G. Töölisliikumine Eestis Stolõpini reaktsiooni ja uue revolutsioonilise tõusu aastail. (1907-1914). Tln., 1960, lk.135.

Kuuludes metallitööliste hulka võtsid Fr.Krulli tehase töölised aktiivselt osa nii kaitseiseloomuga streikidest kui ka ühistest poliitilistest väljaastumistest.

1908.aastal oli üheks suuremaks Tallinna tööliste poliitiliseks väljaastumiseks 1.mai streik, millest võttis osa umbes 1/5 linna töölistest.[1] Koos Tallinna metallitehase "Volta" ja "Zvezda" töölistega astusid välja ka Fr.Krulli töölised. Üldse töötas tehases 392 töölist, kelledest streikis 243. Streigist osavõtjaid trahviti 98 rubla ja 86 kop.[2]

Siinjuures peab märkima, et määrata streikijate arvu tehase administratsiooni poolt vabrikuinspektsioonile esitatud andmete põhjal on raske, kuna nad on sageli vasturääkivad.

Sama aasta 12. ja 25.-29.juulini[3] streikis tehase malmivalamisosakonna üheksa puhastajat. Töölised J.Mägi, M. Tenisberg, T.Rosenberg, G.Einbaum, R.Kull, G.Tuberg, K.Anderman, K.Olesk ja J.Rooberg esitasid nõudmise tükitöötasu suurendamise kohta 5 kopikalt 6 kopikani valandite puudalt. Kirjas vanemale vabrikuinspektorile oli aktsiaseltsi direktor Franz Krull sunnitud tunnistama, et võrreldes 1907.aastaga on puhastajate tükitöötasu langenud 7 protsendi võrra. Samal ajal väitis ta, nagu oleks palga langus tingitud administratsioonist olenemata põhjustest, kuna eelmisel aastal olevat juhuslikult olnud tellimused suurematele ja raskematele valanditele. Fr. Krull märkis, et puhastajate streik võib põhjustada tööseisaku

---

1 Lukin,G. Töölisliikumine Eestis Stolõpini reaktsiooni ja uue revolutsioonilise tõusu aastail (1907-1914). Tln. 1960, lk.88.

2 RAKA, fond 206, nim.1, sü. 195, leht 10.

3 RAKA, fond 208, nim.A 1, sü. 25, leht 70 ja 73.

nii malmivalamisosakonnas kui ka kogu tehases.[1] Streik lõppes pärast seda kui tükitöötasu tõsteti 5 kopikalt 5 1/2 kopikani valandite puudalt.[2] On pikemata selge, et streik oleks olnud veel edukam, kui puhastajatega oleks ühinenud kõik tehase töölised.

1908.a. täites aktsionäride korraldust pani Fr.Krulli tehasevalitsus maksma trahvid töölt puudumise ja hilinemise eest, mis vähendas tööliste niigi madalat palka ja ühtlasi suurendas tehase omanike kasumit. Seoses mainitud trahvide kehtestamisega 1.-2.septembril streikis ligi 100 katelsepaosakonna töölist.[3] Streik lõppes tööliste lüüasaamisega. Streigi puhul vabrikuinspektsiooni ja tehase administratsiooni vahel peetud kirjavahetusest näeme trahvide laia ulatust aga ka ebaausat võtet, millega trahvid uuesti maksma pandi.

Fr.Krulli tehase juhataja teatas vabrikuinspektsioonile streigi põhjuste kohta, et varem töölisi ei trahvitud ja vaadati tööluusidele läbi sõrmede, kui nüüd aga neid trahviti, alustasid nad streiki."[4]

Sellele seletusele saatis vanem vabrikuinspektor kirja, milles märkis: "Pean oma kohuseks pöörata Teie tähelepanu sellele, et kuigi omades trahvide tabelit, oli Teil juriidiline õigus töölisi trahvida, aga Teie pole varem seda õigust kasutanud, siis enne kui sisse viia niisuguse olulise muudatuse püsinud korda, oleks õiglasem enne töölisi hoiatada kas või

---

1 Sealsamas, leht 70.

2 RAKA, fond 206, niml, sü.177, leht 26.

3 Ревельские Известия",1908, 3 сект, стр.3 /Городской дневник/; 5 сент. стр. /Городской дневник/.

4 RAKA, fond 206, nim.1, sü.47, leht 109.

eriliste kuulutuste kaudu."[1]

5.septembril saatis peaaktsionär Franz Krull vanemale vabrikuinspektorile enda õigustamiseks kirja, milles muuhulgas oli öeldud:

"Tööliste trahvimist praktiseeriti meie tehases alati, näiteks mais trahviti 248 töölist, juunis 76 töölist ja juulis 11 inimest, mis nähtub meie trahviraamatust. Meie (tehase) juhataja ettekanne Teile, nagu trahvid poleks seni ajani aset leidnud, ei vasta tõele ja oli teatatud vaid meie tehase juhataja teadmatuse tõttu, kes on sellel ametkohal vaid mõni kuu ja pole veel harjunud kõigi peensustega."[2]

Väites, et "tööliste trahvimist praktiseeriti alati" unustas vabrikant meelega revolutsioonilise 1905.aasta, mil töölised suundisid teda trahvidest loobuma. Kasumi jahil ei peatunud vabrikandid ei vale ega ka otsese vägivalla ees.

Nagu eelmiselgi aastal toimus 16.oktoobril 1908.a. kümnes Tallinna suurettevõttes tööliste poliitiline streik 1905.a. 16.oktoobri veretöö ohvrite mälestamiseks. Fr.Krulli tehase VSDTP põrandaalune organisatsioon tegi aktiivset selgitustööd tööliste hulgas. Tehases levitati bolševike lendlehti, milledes kutsuti üles üksmeelselt osa võtma ühepäevasest streigist. Bolševike selgitustöö ei jäänud tulemusteta. Hoolimata trahvist, mis ähvardas töölt puudumise eest, võttis streigist osa 238 töölist. Vabrikantide Liidu otsuse põhjal trahviti kõiki streigist osavõtnud töölisi poole päevapalga ulatuses. Fr.Krulli tehase töölisi trahviti 99 rubla ja 64 kopikaga.[3]

---

[1] RAKA, fond 206, nim.1, sü.47, leht 111.

[2] Sealsamas, leht 112.

[3] RAKA, fond 208, nim.A 1, sü.25, lehed 46 ja 47.

Oma tagajärgede poolest olid mainitud streigid vähem edukad kui 1905-1906.a. streigid, mis oli tingitud eelkõige streikijate arvu vähenemisest. Kuid see nähtus ei olnud omane ainult Fr.Krulli tehasele. 1908.aastal tööliste osavõtt streikidest vähenes kogu Eestimaa kubermangus. Ent kõige tähtsam on ikkagi see, et ka kõige süngemail reaktsiooniaastail töölisliikumine Eestis ei vaibunud vaid arenes bolševike juhtimisel edasi. Fr.Krulli tehase töölistele, kes ilmutasid selles ühises võitluses palju visadust ja lepitamatust ekspluataatorite klassi vastu, kahtlemata kuulub väärikas koht esimese Vene revolutsiooni ajaloo veergudel.

3. Uue revolutsioonilise tõusu aastad.

1912.aasta kevadel, seoses tööliste tulistamisega Leena kullakaevandustes, algas Venemaa töölisliikumises võimas tõus. Leena veresaun kutsus ka Eesti tööliste hulgas esile rida protestistreike 1912.aasta aprillis ja 1.mail.

Fr.Krulli tehase töölised asusid töölisliikumise aktiivsete osavõtjate ridadesse uuesti 1912.aasta oktoobris, pärast rohkem kui kaks aastat kestnud vaheaega (eelmine streik toimus 1.mail 1910.a.[1]

Nagu eespool nägime pidasid Fr.Krulli tehase töölised visa streigivõitlust 1905.a. jaanuarist kuni 1908. a. oktoobrini ja taandusid reaktsiooni pealetungi ajal viimaste võit-

---

[1] RAKA, fond 208, nim.A 1, sü.25, leht 20.

lejate hulgas. Nende aastate tohutu võitluspinge kutsus järgnevail aastail välja väsimuse. Ei jätnud mõju avaldamata ka aktiivsete tööliste jälitamine ja tööpuudus, Ent see ei tähendanud revolutsioonilise käärimise lakkamist tehase tööliskonnas, mida näitas veenvalt 1912.aasta 16.oktoobri poliitiline streik.Tehase 366-st töölisest streikis 296.[1] Streigist osavõtjaid trahviti igaüht 25 kopikaga. Protestiks Musta mere laevastiku revolutsioonilistele madrustele surmanuhtluse mõistmise vastu alustasid 7.novembril 1912.a. streiki "Dvigateli" töölised. 8.novembril katkestasid töö Balti Puuvilla Ketramise ja Kudumise Vabriku töölised. 9.novembril bolševike juhtimisel siirdus tööliste demonstratsioon punase lipuga Fr.Krulli tehase juurde, et koos selle tehase töölistega minna ülelinnalisele miitingule.[2] Ratsapolitsei ajas tööliste demonstratsiooni laiali.Võimude vägivallale vastasid Fr.Krulli tehase töölised streigiga.Ehkki tehase omanikud trahvisid töölisi halastamatult ei saanud see abinõu ometi streigivõitlust peatada.

Tehes kokkuvõtet töölisliikumise kohta 1912.aastal märkis V.I.Lenin: "Vähe sellest, et langus ja laostamine vahetuvad elavnemisega. Töölisklass asus kapitaliste ja tsaarimonarhiat massiliselt ründama."[3]

1913.aastal oli streigilaine Eestis veel võimsam.1913.a. septembriks oli streigiliikumise intensiivsuse poolest esime-

---

[1] RAKA, fond 206, nim.1, sü. 177, leht 52.

[2] Lukin,G. Töölisliikumine Eestis Stolõpini reaktsiooni ja uue revolutsioonilise tõusu aastail (1907-1914).Tln.,1960, lk.210.

[3] Lenin,V.I. Teosed. 18.kd., lk. 418.

sel kohal Venemaal Peterburi kubermang, mis andis ligi poole ehk 49,3% streikinud tööliste üldarvust. Temale järgnesid Moskva kubermang 27,2 protsendiga, Bakuu kubermang 6,3 protsendiga ja Eestimaa kubermang 6,1 protsendiga streikijate üldarvust.[1]

1913.aastal toimus Fr.Krulli tehases kolm poliitilist streiki 1134 osavõtjaga ja üks majanduslik streik 57 osavõtjaga.[2] See suhe näitab veenvalt tööliste poliitilise aktiivsuse kasvu.

Juunis 1913. toimus kohus 52 Balti laevastiku madruse üle, kes valmistasid ette ülestõusu tsaarivalitsuse vastu. Tallinna tööliste hulgas olid veel elavad 1906.aasta sündmused, kui mõisteti surma ristlejal "Pamjat Azova" toimunud ülestõusu juhid. 21.juunil esimestena alustasid protestistreiki "Dvigateli" töölised. 22.juunil järgnesid neile 453 Fr.Krulli tehase töölist.[3] "Volta" ja Fr.Krulli tehase töölised korraldasid ühise miitingu kus esinesid revolutsiooniliste kõnedega bolševikud.[4]

3.juulil kell 16 katkestasid töö Fr.Krulli tehase 57 katelsepaosakonna lihttöölist,nõudes päevapalga suurendamist 1 rublalt 20 kopikalt 1 rubla 40 kopikale, s.o. 2 kopikat tunnis.[5] Töölised ei saavutanud oma nõudmiste rahuldamist, sest väljaastumine oli halvasti ettevalmistatud ega toetunud kogu tööliskonna üksmeelsele nõudmisele. Ikka veel majandus-

---

1 RAKA, fond, 208, nim.1, sü. 97, leht 4.

2 RAKA, fond 208, nim.1, sü. 109, lehed 78, 79, 80, 82.

3 Sealsamas, leht 78.

4 Lukin,G. Töölisliikumine Eestis Stolõpini reaktsiooni ja uue revolutsioonilise tõusu aastail(1907-1914).Tln.,1960,lk.230

5 RAKA, fond 208, nim.1, sü. 109, leht 80.

likke nõudmisi esitati mitte kõikide tööliste huvides korraga, vaid üksikute erialade kaupa, mis jättis administratsioonile võimaluse manööverdamiseks.

Suurt huvi pakub streik, mis toimus 27. ja 28.augustil 1913.[1] 26.augustil tehase tööliskonna poolt valitud kolm esindajat nõudsid tehase administratsioonilt luba üldkoosoleku kokkukutsumiseks haigekassa organiseerimise arutamiseks. Tehase administratsioon teatas tööliste nõudmisest Tallinna politsei ülemale. Seepeale ilmus tehasesse politsei ametnik ja teatas, et mingisugust tööliste koosolekut ei lubata, kontoriruumis võivad kokku tulla ainult tööliskonna ülalmainitud kolm esindajat.

Haigekassa organiseerimise küsimus kutsus välja terava konflikti tehase omanike ja neid toetavate võimude ning oma õigusi kaitsvate tööliste vahel. Surveabinõudele vastasid töölised ühepäevase streigiga.

27.augustil ilmus kell 7 hommikul tööle 357 töölist, kes katkestasid kell 9.15 töö nin lahkusid tehasest.

Osa töölisi streikis ka järgmisel päeval.

6.-8.oktoobrini toimus Pąterburis V.Kingissepa juhtimisel Eesti bolševike nõupidamine. Muu hulgas nõupidamisel võeti vastu 16.oktoobri väljaastumise plaan. Provokaatori kaudu sai sellest teada Eestimaa kubermangu sandarmeeriavalitsuse ülem, kes pani toime läbiotsimised ja arreteeris üle 20 inimese. Arreteeritute hulgas olid Fr.Krulli tehase töölised-bolševikud Nikolai Pukaro, Robert Rootsi ning Jüri Targama.Ette-

---

[1] RAKA, fond 208, nim.1, sü. 109, leht 82.

kandes politseidepartemangu ülemale teatas Eestimaa kubermangu sandarmeeriavalitsuse ülem: "...poliitiliste streikide ja demonstratsioonide, samuti ka proklamatsioonide trükkimise ja levitamise ennetamiseks ja ärahoidmiseks pandi 11.oktoobri ööl vastu 12.oktoobrit minu korraldusel vastavalt agentuuri ja välisvalve juhatusele riigikaitse määruse § 129 korras toime läbiotsimised järgmiste isikute juures:... c) loodavatesse vabrikukomiteedesse /jutt on VSDTP(b) komiteedest ettevõtetes/ määratud sotsiaaldemokraatia liikmete: Krulli tehasest N.J.Pukaro, J.J.Targama, R.J.Rootsi, Wiegandi tehasest J.J.Lesseri juures..."[1]

Kuigi politseil läks korda arreteerida rida silmapaistvaid bolševikke, sealhulgas ettevõtete parteiorganisatsioonide juhtivaid tegelasi, ei õnnestunud võimudel Tallinna tööliste poliitilist väljaastumist ära hoida.

16.oktoobri veretöö 8-dal aastapäeval streikisid kõik Tallinna suuremad tööstusettevõtted. Sellest streigist võtsid Fr.Krulli tehase 324 töölist osa.[2] Raevunud võimude toetusel määrasid vabrikandid kõikidele streigist osa võtnud tööliste trahvid. Fr.Krulli töölisi trahviti 217 rubla ja 49 kopikaga.[3]

Isevalitsusliku korra vastu suunatud poliitilised väljaastumised 1913.aastal näitasid, et Fr.Krulli tehase töölised järgnevad kindlalt volševikele ja mõistavad õigesti oma kohta töölisklassi ridades. Fr.Krulli tehase töölised mõistsid töö-

---

[1] MRAKA, fond 102, nim.14, sü. 259, osa 93-1913, leht 8.

[2] RAKA, fond 208, nim.1, sü. 109, leht 79.

[3] Sealsamas.

liste ja kapitalistide vahel toimuva võitluse rahvusvahelist iseloomu ja olid truud hüüdlausele: "Kõigi maade proletaarlased, ühinege!" Raskel hetkel ulatasid nad abistava käe vene töölistele, kelledega pidasid ühist võitlust tsarismi vastu.

Ühest niisugusest faktist, mis kuulub 1913.aastasse jutustab Nikolai Pukaro oma mälestustes järgmist:

"Peterburis streikis tookord Putilovi tehas. Putilovlased panid üksmeelselt vastu, meie aga teadsime oma kogemustest kui streik on käimas, tähendab see, et lapsed on kodus näljas... Kord astus minu juurde tööline Hans Eisen, ta oli meie juht, ja ütles: "Putilovlasi tuleb aidata, neil on raske.

Sulle, Pukaro, on ülesanne: organiseeri oma valutsehhi tööliste hulgas korjandus putilovlaste heaks, me saadame selle raha oma inimeste kaudu Peterburisse. Töölised andsid raha meeleldi - mõni andis rubla, mõni kaks."[1] Fr.Krulli tehase tööliste poolt korjatud raha toimetati õnnelikult streikivate Putilovi vabriku tööliste kätte.

Iga heitlus ühise vaenlase - tsarismiga tugevdas veel enam vennalikku koostööd eesti ja vene töörahva vahel.

Suurtähtsus võitluses kodanliku natsionalismi vastu oli VSDTP(b) Tallinna organisatsioonide nõupidamisel rahvusküsimuses 1914.aasta mais. Nõupidamisest võttis osa 55 Tallinna ettevõtete töölist-bolševikku. Nõupidamisest osavõtjad - eestlased, venelased, lätlased - astusid otsustavalt välja rahvusliku vaenu poliitika vastu, mida külvas kodanlus.

Nõupidamise resolutsioonis öeldakse: "Kõik töölised,rah-

---

[1] Rudnev,D. Suur ja kuulsusrikas tee. - "Õhtuleht", 1957, 19.juuli.

vuslike vahede peale vaatamata, kannatavad ühteviisi kapitalismi ekspluateerimise all. Sellepärast ei pea nad võitluses ühise vaenlase vastu oma jõudusid rahvusliku vaenluse ja tülidega nõrgestama, vaid käsikäes edasi sammuma teed mööda, mis vabanemisele viib.

Sellel teel pole eestlast ega venelast, vaid ainult vennad - töölised."[1]

Kuna koosolekust võttis osa ka Fr.Krulli tehase esindaja, siis avaldas see resolutsioon tehase tööliskonna õiget seisukohta rahvusküsimuses.

Seoses ajalehe "Kiir" tagakiusamisega ning vabrikuinspektsiooni ja politsei ebaseaduslike sammudega haigekassade organiseerimisel IV Riigiduuma bolševike fraktsioon saatis kohtadele laiali ankeedi tööliste olukorra uurimiseks. Fr.Krulli tehase töölised saatsid fraktsioonile põhjalikud vastused, mis veel kord kinnitab, et tehase tööliskond järgnes bolševikele.[2]

Fr.Krulli tehase töölised armastasid palavalt bolševike häälekandjaid "Pravda" ja "Kiir" ning toetasid neid oma annetustega. Teatavasti pidid need ajalehed tsaarivõimude alaliste tagakiusamiste tõttu korduvalt muutma oma nimetust. Ajaleht "Kiir" ja üks tema järglasi "Töö Hääl" (hakkas ilmuma 3.jaan. 1914.a.) avaldasid korduvalt oma veergudel materjale Fr.Krulli tehase tööliste olukorrast.

Ühes niisuguses teates Fr.Krulli tehasest kirjutati:"Krulli tööliste hulgas on tiisikus just nii omaseks haiguseks saanud, et tema kui venna peale vaadatakse ja teda enam karta ei

---

[1] "Töö Hääl", 1914, 21.juuni

[2] Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost. I osa.Tln., 1961,lk. 160-161.

osatagi. Et tiisikusel siin pinda oleks, selle eest näib vabrikuvalitsus tõesti hoolt kandvat... Töötoad on kaua aega harimata ja puhastamata. 7-8 päeva tagant tõmmatakse luuaga natukene üle ja ongi"puhas"... Siis seisavad seintel, nagu pilkeks tervishoiule manitsevad reeglid, kus tähendatakse:"Ärge jooge keetmata vett!" Aga kust seda keedetud vett Krulli tehasest saada võib, seda ei ole kuskil üleval ega tea ka keegi surelik juhatada..." Artiklik lõpus rõhutatakse vajadust organiseerida tööliste huvide kaitseks ametiühing.[1]

"Tää Hääles" on avaldatud ka Tallinna tööstusproletariaadi, sealhulgas Fr.Krulli tehase tööliste,tervitus töölisajakirjandusele. "Meie", kirjutasid eesti ja vene rahvusest Dvigateli, Fr.Krulli ja teiste ettevõtete töölised, tervitame eesti tööliste ajalehte "Töö Hääl" ja peame teda koos vene tööliste ajalehega "Putj Pravdõ" meie huvide kaitsjaks..."[2]

"Sõja-aastail, terrori ja provokatsioonide olukorras, ühendades ilegaalse töö vorme legaalsetega,tegid eesti bolševikud rahvahulkades suurt tööd sõja rahvavastase, imperialistliku iseloomu paljastamiseks. Nad veensid rõhutud rahvahulki selles, et revolutsioon on Venemaal paratamatu, sisendasid neile usku töörahva peatsesse võidusse."[3]

Fr.Krulli tehase parteiorganisatsioonist kasvasid välja head organisaatorid. 1914.a. aprillis valiti selle tehase töölised Kera, Treifeldt ja Ignatjev VSDTP(b) Tallinna Komitee koosseisu.[4]

---

[1] "Töö Hääl",1914, 25.jaan.

[2] "Töö Hääl",1914, 19.apr.

[3] Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost.I osa.Tln., 1961, lk. 190.

[4] Rudnev,D. Suur ja kuulsusrikas tee. - "Õhtuleht",1957, 19.juuli.

4. Esimene maailmasõda. Veebruarirevolutsioon

Juba sõja esimestel päevadel kehtestati Tallinnas ja tema ümbruses piiramisseisukord. Lisaks sellele Tallinna Merekindluse komandant, kes sai tegelikult diktaatorlikud õigused, keelas ära igasugused tööliste "omavolilised väljaastumised". Seega võeti töölistelt õigus võidelda oma olukorra parandamise eest. Kõik need määrused kehtisid täiel määral Fr.Krulli tehases.

Kuna Fr.Krulli tehas kuulus "riigi kaitseks" töötavate ettevõtete hulka, jälgisid töölisi sandarmeeria agendid, mis tunduvalt raskendas bolševike tööd tööliste hulgas. Bolševikke ähvardas alaliselt arreteerimine ja sõjakohtu alla langemine. Korduvate arreteerimiste tõttu langes rivist välja hulk silmapaistvaid bolševikke - töölisliikumise juhte, keda saadeti asumisele Siberi või rindele. Kuid vaatamata organisatsiooni märgatavale nõrgenemisele jätkasid Tallinna bolševikud töörahvahulkade mobiliseerimist revolutsioonilisele võitlusele.

Fr.Krulli tehase tööliste organiseerimisel Esimese maailmasõjaaastail etendas silmapaistvat osa kirjanik-bolševik Villem Buk. Selleks, et omada tihedamat kontakti tööliste hulkadega, hakkas ta tööle Fr.Krulli tehase haigekassas. Seoses V.Buki tegevusega haigekassas saadeti salajane kiri 14.aprillist 1915 Eestimaa kubermangu vanemale vabrikuinspektorile:

---

[1] Takkin, A. Eesti Esimese maailmasõja aastail. Tln.,1961, lk.72.

"Tallinna politseimeister tegi tema hiilgusele (kubernerile) teatavaks, et Krulli tehase haigekassa juhatus on määranud kassa asjaajajaks Liivimaa kubermangu Kambja valla talupoja Villem Taaveti p. Bucki.

Nimetatud Buck, nagu on näha kuberneri kantselei toimikutest, võeti 1907.aastal vastutusele Liivimaa kubermangu sandarmivalitsuse poolt riigi kaitseseisukorra põhjal, mille järgi ta saadeti Baltimaalt välja. Teistkordselt võeti ta kaitseseisukorra põhjal vastutusele Narvas 1913.aastal, kuid millega asi lõppes, selle kohta puuduvad andmed. Formaalselt kontrollimata andmeil on Buck üks kõige silmapaistvamaid ja aktiivsemaid Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Töölispartei eesti rühma esindajaid, kel on suured sidemed kõigis põrandaalustes keskustes ja kes mängib parteis üldse suurt osa."[1]

Kui V.Buk areteeriti jätkasid tema tööd tööliste organiseerimisel teised. 1916.aastal haigekassa juhatuse viiest liikmest kaks olid bolševikud - Eduard Sei ja August Olep. Haigekassa üldkoosolekule tööliste poolt valitud 20-ne voliniku hulgas olid bolševikud Juhan Kello ja Karl Tamm.[2]

Sõjaaastail toimus Tallinnas terve rida poliitilisi streike ja demonstratsioone, milledest võtsid osa kõik suuremad ettevõtted, millede hulgas oli Fr.Krulli tehas. On teada, et Fr. Krulli tehase tööliskond streikis aastail 1914-1916 korduvalt, kuid olemasolevate andmete puudulikkus ei võimalda peatuda neil väljaastumistel lähemalt.

1916.aasta lõpuks oli isevalitsuslik Venemaa jõudnud ka-

---

[1] RAKA, fond 206, nim.1, sü.328, leht 13.

[2] RAKA, fond 208, nim.1, sü.109, leht 151.

tastroofini. Kogu riiklik süsteem, eesotsas tsaariga oli läbinisti pehkinud - korruptsioon, müüdavus, otsene reetmine ja enamuse väejuhtide andetus kandsid masendavat vilja. Saksa väed okupeerisid hiigla maaalad Venemaast. Häbiväärsed lüüasaamised rindel tekitasid rahulolematust isegi Venemaa imperialistliku kodanluse hulgas. Venemaa rahvamajanduses päev päevalt süvenes laostumine.

Töörahvahulgad veendusid vajaduses viibimata kukutada isevalitsuslik kord ja kehtestada demokraatlik vabariik.

Bolševikud kutsusid töörahvast üles otsustavale võitlusele tsarismi vastu. "...Aitab verest, aitab kannatustest, aitab sõjast, aitab türanniast. Maha Romanovid! Olgu tervitatud saabuv revolutsioon!" kirjutati Tallinna bolševike lendlehes 1917.aasta jaanuaris.[1]

"Nagu kogu Venemaal nii jõudis ka Eestis kätte vana võimu kaheteistkümnes tund."[2]

27.veebruaril 1917.aastal revolutsioonilised töölised, soldatid ja madrused kukutasid Petrogradis tsaarivalitsuse. Petrogradi revolutsioonilistest sündmustest said Tallinna töölised teada 1.märtsil. Samal päeval katkestati töö Vene-Balti, Bekkeri, Volta, Balti Manufaktuuri, Fr.Krulli, Wiegandi ja Dvigateli tehases ning teistes ettevõtetes.[3] Algasid rahvarohked koosolekud ja demonstratsioonid. 2.märtsil oli

---

[1] Takkin, A. Eesti Esimese maailmasõja aastail. Tln., 1961, lk.100.

[2] Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost. I osa. Tln., 1961, lk.201.

[3] RAKA, fond 206, nim.1, sü.328, leht 92.

üldstreigist haaratud 17700 töölist.[1] Päeval toimus "Estonia" teatri juures suur miiting. Pärast miitingut siirdusid demonstratsioonist osavõtjad sadamasse, kus nendega liitusid madrused. Ülestõusnud purustasid vanglad, sealhulgas kurikuulsa "Paksu Margareta", politseijaoskonnad ja teised tsaarivalitsuse asutused. Kõikidest neist sündmustest võtsid osa õlg õla kõrval teiste vabrikute ja tehaste töölistega ka Fr.Krulli tehase töölised. Revolutsioonipäevil üksi selle tehase 460-st töölisest ei jäänud töökohale. Kõige suurema rõõmuga purustati kahepeaga kulli, mis ilutses tehase sissekäigu kohal ja mida valati veel tehase asutaja Franz Krulli päevil.

3.märtsil toimusid Tallinna Nõukogu valimised. Petrogradis juba 2.märtsil moodustas Riigiduuma Ajutise Valitsuse eesotsas vürst Lvoviga. Seega kujunes ainulaadne kaksikvõim: ühelt poolt Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogud, mis kujutasid endast uut võimuorganit ja teostasid proletariaadi ja talurahva diktatuuri ning teiselt poolt Ajutine Valitsus, kes pani maksma kodanluse diktatuuri.

Pärast seda, kui Ajutine Valitsus määras Eestimaa kubermangu komissariks I.Poska, tekkis kaksikvõim ka Eestis.

5. Fr.Krulli tehase tööliste osavõtt Suurest Sotsialistlikust Oktoobrirevolutsioonist

Veebruarirevolutsiooni tulemusel saavutas Venemaa proletariaat poliitilised õigused. Bolševike partei juhtimisel, kes tuli pärast tsarismi kukutamist põranda alt välja, alustas töö-

---

[1] RAKA, fond 206, nim.1, sü.328, leht 92.

lisklass võitlust oma olukorra parandamiseks. Eesti töölis-te esimesteks nõudmisteks olid 8-tunnilise tööpäeva kehtestamine, trahvide kaotamine ja palkade tõstmine. Tallinna Nõukogu toetusel saavutati kahe esimese nõudmise ellu viimist. Palkade suurendamise osas algasid läbirääkimised. 6.märtsil kõigis Tallinna ettevõtteis alustati tööd.[1]

20.märtsil 1917.a. toimusid Fr.Krulli tehases vanemate nõukogu, resp.vabrikukomitee, valimised. Kokku valiti 9 töölisvanemat, igast osakonnast üks, ja 8 kandidaati.[2] Töölisvanemate hulgas oli kaks bolševikku - montaažiosakonna tööline A.Olep ja sepikoja esindaja K.Tamm, kandidaatide hulgas olid bolševikud J.Kello ja E.Sei. Samal koosolekul valiti saadik Tallinna Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogusse. Ühel häälel otsustati vallandada kantselei ametnik Anužis, kes varem töötas politseis. Et panna piir tehase administratsiooni omavolile tööliste vallandamisel, otsustati et "ilma vanemate instituutide nõusolekuta ei tohi teha töölistega lõpuarveid."[3]

Tööliste vanemate nõukogu institutsiooni asutati 1903. aastal vastava seaduse alusel. Need nõukogud aktiivselt tegutsesid mitmes Tallinna ettevõttes nagu "Volta" ja "Dvigatel" 1905.a. revolutsiooni perioodil. Reaktsiooni pealetungi ajal

---

1 Karma, O. Eesti töölisklassi olukorrast ja võitlusest Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamise ja läbiviimise ajajärgul. - Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised. Ühiskonnateaduste seeria, 1957, 6 kd., nr.3-4, lk.229.

2 ORRKA, fond R-333, nim.1, sü.13a, leht 9.

3 Sealsamas.

lämmatati nende tegevus. Pärast Veebruarirevolutsiooni võitu nad kutsuti tööliste poolt uuesti ellu. Üheks tähtsamaks küsimuseks, mis kerkis päevakorda, oli palkade tõstmise küsimus. Seda küsimust aga võis lahendada vaid ühiste jõupingutustega. 11.aprillil Tallinna vabrikute ja tehaste töölisvanemate koosolekul valiti Töölisvanemate Nõukogu Keskkomitee (Töölisvanemate Kesknõukogu).[1]

18.aprillil 1917.(vkj) tähistasid Tallinna töölised esimest korda vabalt töörahva püha - 1.maid. Seks puhuks Fr.Krulli tehase töölised otsustasid teha punase lipu. Nad korjasid kokku raha ja ostsid punast siidi. Lipu ideekavandi valmistas tuntud kunstnik A.Laikmaa. Lipu kanga keskel ovaalis oli haamrit hoidva töölise kuju, kes seisab tehase silueti taustal. Ülal oli brokaatpaelaga äärestatud võitlusloosung - "Kõigi maade töölised, ühinege!" Lipu teisel küljel seisis - "Ühinemises on jõud. KWT." (Krulli vabriku töölised).

Tihedalt koondunud punase võitluslipu ümber sammusid Fr.Krulli tehase töölised meeleavaldajate kolonnis, kandes loosungeid: "Maha sõda!", "Elagu rahvaste vendlus!", "Elagu sotsialism!"

Tänu bolševike väsimatule selgitustööle kasvas Fr.Krulli tehase tööliste poliitiline aktiivsus. Töölised pidevalt jälgisid sündmusi ja teravalt reageerisid kodanluse rahvavastastele sepitsustele.

24.aprillil toimunud tööliste koosolekul, millest võttis

---

[1] Karma,O. Eesti töölisklassi olukorrast ja võitlusest Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamise ja läbiviimise perioodil. - Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised. Ühiskonnateaduste seeria, 1957, 6.kd., nr.3-4, lk.232.

osa üle 400 inimese, avaldati umbusaldust välisministri Miljukovi tegevuse vastu, seoses tema noodiga sõja jätkamise kohta võiduka lõpuni.[1]

Tööliste survel kinnitas Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu 1.mai istungil minimaalpalkade määrad. Kõige kõrgemad minimaalpalgad kehtestati metallitöölistele - naistöölistele 3-4 rubla, meestöölistele 4 rubla kuni 7 rubla 50 kopikat, täppismehhanismide monteerijatele 8 rubla päevas.[2] Kui võtta arvesse, et veebruari algul Fr.Krulli tehases said katelsepad päevas keskmiselt 4 rubla 38 kopikat, valajad 4 rubla 82 kopikat, mehaanikud 5 rubla 69 kopikat ja monteerijad 6 rubla 99 kopikat päevas[3], siis minimaalpalgad olid vanadest määradest kõrgemad. Kuid see abinõu ei võinud töölisi rahuldada juba sellepärast, et palgad ei tõusnud küllaldaselt ega kindlustanud töölistele minimaalsetki elatustaset. Pealegi tehaste ja vabrikute omanikud saboteerisid kõigiti Tallinna Nõukogu otsust ega tahtnud minimaalpalkasid maksta.

29.mail arutas Tallinna Töölisvanemate Kesknõukogu palkade küsimust uuesti. Kohal oli ka Fr.Krulli tehase esindaja. Koosolekul selgus, et kapitalistid püüavad meelega süvendada töötaolekut ja rõhutati tööliskontrolli sisseseadmise vajadust.

Koosoleku resolutsioonis nõuti:

---

[1] "Kiir", 1917, 29.apr.

[2] "Известия Ревельского Совета Рабочих и Воинских Депутатов", 1917, 5 мая.

[3] RAKA, fond 218, nim.2, sü.42, leht 335.

"1) Võtta vastu Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu poolt kehtestatud minimaalpalk tsehhides ja kanda palgaraamatutesse sisse tunnitasu alusel.

2) Garanteerida kõigile töölistele 100%-line lisa minimaalpalgale tsehhides.

7) Juhul, kui kapitalistid ei täida ülalesitatud nõudmisi, taotleda Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogult, et need ettevõtted võetaks ära kapitalistidelt ja antaks üle tööliste organisatsioonidele."[1]

13.juunil 1917.a. toimusid Fr.Krulli tehase VSDT(b)P Komitee valimised. Komiteesse valiti 9 inimest: Sei, Kello, Jõgibert, Karo, Prass, Lister, Treimann, Halkrat ja Kuppar. Hääletamisest võttis osa üle 50 bolševiku.[2] (Üldse oli tehases töölisi 400). Juba partei liikmete arv tehases näitab veenvalt tööliskonna poolehoidu bolševikele.

15.maist 7.juunini toimus Tallinna viiliraiujate streik. Streikijate toetamiseks tehti mitmes Tallinna ettevõttes korjandusi. Fr.Krulli tehase töölised saatsid streikivate seltsimeeste toetuseks 86 rubla 60 kopikat.[3]

1917.aasta juulis asus kontrrevolutsiooniline kodanlus pealetungile. 4.juulil ajas Ajutine Valitsus kontrrevolutsiooniliste väeosade abiga laiali tööliste ja revolutsiooniliste soldatite rahuliku demonstratsiooni. Kaksikvõimuajajärk lõppes. Sündmustele Petrogradis järgnesid repressioonid revolut-

---

[1] ORRKA, fond R-333, nim.1, sü.13a, leht 81

[2] "Kiir", 1917, 17.juuni.

[3] EKPA, fond 6364, nim.1, sü.70, leht 11.

sioonilise töölisklassi organisatsioonide vastu üle kogu maa.

Ka Eestis tagus kontrrevolutsioon pealetungi trummi ja täristas mõõka. "Eestis suleti bolševistlikud ajalehed "Kiir" ja "Utro Pravdo"... "Kiire" toimetaja J.Anvelt areteeriti."[1]

Tallinna tööstusproletariaat avaldas selle vägivalla vastu otsustavat protesti. 17.juulil streikisid Volta, Wiegandi ja teiste ettevõtete töölised. Fr.Krulli tehase töölised streikisid 2 päeva - 17. ja 18.juulil.[2] Tööliste aktiivsed väljaastumised sundisid Ajutist Valitsust J.Anveldi vabastama.

Kui Fr.Krulli tehase töölised veendusid, et nende poolt Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogusse valitud tud saadik Ohsol "tegelikult enam kapitali, kui proletariaadi kasude kaitsmiseks kalduvusi avaldas", tagandasid nad tema ja valisid uueks saadikuks tehase VSDT(b)P komitee liikme Listeri.[3]

Kõige elulisemaks küsimuseks Tallinna töölistele kujunes 1917.aasta augustis tööstusettevõtete evakueerimine. Ajutine Valitsus motiveeris evakueerimise vajadust "kõrgemate riigihuvidega". Kuid pikemata on selge, et selle aktsiooni teraviku suunas kontrrevolutsiooniline kodanlus revolutsioonilise töölisklassi vastu. Evakueerimise küsimus oli kõikide töölisorganisatsioonide tähelepanu keskpunktis. Tallinna töölis-

---

[1] Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost. 1 osa. Tln., 1961, lk.231.

[2] ORKKA, fond R-333, nim.1, sü.10, leht 16.

[3] "Tööline", 1917, 1.aug.

klass, sealhulgas ka Fr.Krulli töölised olid üksmeelselt ettevõtete evakueerimise vastu, sest see tähendas tuhandete tööliste vallandamist ajal, mil valitses tohutu elukallidus ja tööpuudus.

A/S Fr.Krulli masinaehitustehase direktor Kagan (tõusis sellele kohale pärast Franz Krulli surma 1917.augustis) otsustas evakueerida tehase Jekaterinoslavi (praegu Dnepropetrovsk).[1] Tööliste enamuse kategooriline vastuseis, hoolimata mõnede töölisvanemate selgrootusest, sundis tehase omanikke sellest kavatsusest ajutiselt loobuma. Evakueerimise küsimuses toimunud koosolekute ja arutluste käigus näitasid end bolševikud tööliste huvide ainukeste kaitsjatena. Nende ümber koondusid kõik klassiteadlikud töölised, väljaarvatud need, kes sattusid töölisklassi hulka sõjaaastail otsides võimalust pääseda mobilisatsioonist armeesse.

1917.aasta sügiseks klassivastuolud muutusid eriti teravaks. Võimul olev kodanlus viis rahvahulgad katastroofi lävele. Sõjaolukorra raskusi süvendasid tööpuudus ja nälg.

V.I.Lenin näitas, et tekkinud olukorras on süüdi kapitalistid, kes loodavad, et ennekuulmatu katastroof toob vabariigi ja demokratismi, nõukogude ja üldse proletariaadi ja talupoegade liitude kokkuvarisemise, hõlbustades tagasipöördumist monarhiale ning kodanluse ja mõisnike piiramatu võimu taastamist."[2]

Laiades töörahvahulkades kasvas veendumus, et välja-

---

[1] "Tööline", 1917, 31.okt.

[2] V.I.Lenin. Teosed, 25.kd., lk.301.

pääs katastroofilisest olukorrast seisneb Ajutise Valitsuse koheses kukutamises ja võimu üleandmises nõukogudele.

1917.a. septembrist sai loosung "Kogu võim nõukogudele!" linnutiivul läheneva sotsialistliku revolutsiooni ülestõusu loosungiks.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon võitis Eestis kohe pärast võitu Petrogradis. Tallinnas läks võim Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee kätte juba 23.oktoobril kell 7 õhtul.[1]

Võimu võtmine töörahva poolt toimus verevalamiseta, sest revolutsiooni relvastatud jõudude - Punakaardi ning revolutsiooniliste madruste ja soldatite salkade ilmse ülekaalu tõttu ei julgenud kodanlus avalikku vastupanu osutada.

Oktoobrirevolutsiooni päevil järgnesid Fr.Krulli tehase töölised valdavas enamuses bolševikele. Juba 1917.a. sügisel astusid mitmed tehase töölised Tallinna Punakaardi ridadesse. Kuid Punakaardi kohta säilinud materjalide vähesuse tõttu ei ole seni õnnestunud selgitada Fr.Krulli tehase tööliste - punakaartlaste tegevust detailsemalt.

2.novembril 1917.a. toimus Fr.Krulli tehase VSDT(b)P komitee valimine. Komiteesse valiti 9 seltsimeest: esimeheks (sekretäriks) Tamm, abiks (asetäitjaks) Õun ning liikmeteks Sei, Kello, Olep, Rant, Kuusik, Praks ja Prass.[2]

Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee propaganda osakonda valiti komitee koosseisust Sei ja Õun.[3]

---

[1] Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost. 1 osa. Tln., 1961, lk.253.

[2] "Tööline", 1917, 7.(20.) nov., lk.3.

[3] Sealsamas.

Uus komitee pööras erilist tähelepanu tehase punakaartlaste tegevusele nõudes nende käest, et nad "mitte nimepidi, vaid tegelikult"[1] täidaks oma kohustusi.

See andis ka otseseid tulemusi. 10.jaanuaril 1918.a. tehase tööliste üldkoosolekul kuulati ära punakaartlaste aruande võitlusest kuritegevuse vastu. Selgus, et nn.kriminaaljaoskondade prokurörid võitlevad nõrgalt spekulantide ja rahvavara riisujate vastu. Koosolek nõudis süüdlaste tagandamist ning otsustas nende asemele luua tööliste poolt valitud uurimiskomisjonid.

Omalt poolt esitasid tehase töölised komisjoni koosseisu bolševiku Halkrat'i.[2]

14.novembril 1917 Ülevenemaaline Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu Kesktäitevkomitee poolt võeti vastu dekreet tööliskontrolli kohta, millele kirjutas alla V.I.Lenin.[3]

Dekreedi elluviimiseks moodustati Tallinnas 10.novembril 1917 Ajutine Tööliskontrolli Elluviimise Täitevkomitee,[4], kes korraldas ettevõtetes kontrollkomisjonide valimised. Novembri lõpul valiti kontrollkomisjon ka Fr.Krulli tehases. Kahjuks täpsemaid andmeid komisjoni töö kohta pole.

Eesti kodanlus ja saksa ,õisnikud panid oma lootused välismaisele interventsioonile, Eesti okupeerimisele imperialistliku Saksamaa poolt. Pöördunud Saksa valitsuse poole abipalvega, tõstis eesti kodanlus samal ajal iseseisvuse loosungi.

---

1 "Tööline", 1917, 7.(20.)nov., lk.3
2 "Tööline", 1918, 26.(13.)jaan., lk.3.
3 Декреты Советской власти. Т.I. Москва, I9I7. стр.83.
4 "Звезда", I9I7, I8 ноября.

Selle demagoogilise loosungi abil lootis kodanlus mahajäänumatele töörahvakihtidele oma mõju avaldada, kinni mätsida klassivastuolud, eraldada Eesti Nõukogude Venemaast ning kägistada töörahva võim.

Eesti töörahvas astus kindlalt välja revolutsioonilise liidu poolt Venemaa rahvastega ja nõudis kontrrevolutsioonilise elementide ohjeldamist. Sellest, kuidas töölised suhtusid kodanluse poolt püstitatud "Iseseisvuse" loosungisse, kõnelevad arvukatel koosolekutel vastuvõetud otsused ja resolutsioonid.

Fr.Krulli tehase bolševikud tegid ära suure selgitustöö tehase tööliste hulgas. Nad paljastasid kontrrevolutsiooni vandenõu nõukogude võimu vastu ning näitasid missugust reetlikku osa mängivad menševikud ja sotsialistid-revolutsionäärid. Tehase tööliskonna poliitilise küpsuse tunnistuseks oli 10.jaanuaril 1918.a. üldkoosolekul vastu võetud resolutsioon, milles öeldi:

"Jõudnud otsusele, et Eesti sõltumatuse eest võitlemise sildi all peitub balti parunite, eesti kodanluse ja hädavaresteesotsialistide salakaval plaan võimuloleva Nõuk.valitsuse kukutamiseks, avaldame protesti sellise kontrrevolutsioonilise plaani vastu, mille abil tahetakse meid, Eesti töölisi, Venemaa proletariaadist eraldada ja katki raiuda viimased töötuslikud sidemed, mis ühendavad meid Venemaaga. Meie tunnistame ainult Nõukogude valitsust, kes on senini olnud töötava rahva huvide kaitsja ja peab selleks jääma ka edaspidi."[1]

---

[1] "Tööline", 1918, 26.jaan.

Eesti töötav rahvas asus Venemaa proletariaadi ridades üles ehitama sotsialistlikku riiki. Eesti tööline sepistas uut, paremat elu, kuid sealjuures seisis tema käe ulatuses laetud püss, et lüüa tagasi klassivaenlase rünnakud.

Sellest tööst ja võitlusest võtsid aktiivselt osa Fr. Krulli masinaehitustehase töölised.

K O K K U V Õ T E

Tallinna Masinaehitustehas, vabariigi pealinna üks vanimaid tehaseid, sai alguse vasksepatöökojast, mille ehitas Paldiski maanteele 1875.a. Narvast Tallinna ümberkolinud vasksepp Franz Krull. 1886.a. ehitas Fr.Krull töökojale juurde mehhaanikaosakonna ja 1895.a. katelsepa töökoja ja malmivalamisosakonna. Tehas tootis esialgu Sise-Venemaa turu jaoks uut viinavabrikute sisseseadet, millega võis viina valmistada kartulitest ja viljast.

1895.a. andis Fr.Krull tehase juhtimise üle oma poegadele, kes asutasid 1899.a. aktsiaseltsi.

1900.a. "Aktsiaselts Franz Krull masinaehitustehas" alustas uute tööstushoonete püstitamist Kopli tänavale (nüüd M.J.Kalinini tänav), kus tehas asub ka praegu.

Tehas spetsialiseerus peamiselt viina- ja piiritusvabrikute seadmete, mitmesuguste aurukatelde ja aurumasinate tootmisele. Tehase toodang oli esitatud mitmel tööstusnäitusel ning sai kuni 1900.aastani neli medalit.

Tehase ehtamist ja seadmestamist pidurdas 1900.-1903.a. kriis. 1900.a. moodustas toodangu väärtus 462 000 rubla, 1903.a. aga 314 400 rubla. Kuigi tootmine vähenes, sai tehas vähem kannatada kui teised Tallinna suurettevõtted, kuna ta kuulus tööstusharusse, mida kriis halvas kõige vähem.

1899.a. tööpäeva pikkus koos ületundidega oli 13 1/2 tundi. Kriisiaastail vähendati tööpäeva ajuti 5 1/2 tunnini. Tööliste palgad olid sajandite vahetusel madalad, kõikudes

12-35 rublani.

Töötingimused tööstusettevõtetes XIX saj.lõpul ja XX saj.algul, nagu märgitakse Rahandusministeeriumi 13.veebruari 1897.a. tsirkularis, olid seotud "enamikul juhtudel ülemäärase tööga ja tervise kahjustamisega."

Fr.Krulli tehase omanikud ei pidanud kinni ohutustehnika kõige elementaarsematestki normidest, seades tööliste tervise ja elu alalisse ohtu.

Aastail 1904-1906 registreeriti ametlikult vabrikuinspektsiooni poolt tehases 60 õnnetusjuhtu. Tööõnnetus töölise J.Vergiga lõppes surmaga.

Kasumi jahil ei valinud tehase omanikud vahendeid. Nad keeldusid ettenähtud haigustoetuse ja töövõimekaotuse summade maksmisest ka siis kui nende süü tõttu hukkus tööline. Eestimaa Kubermangu Vabrikuinspektsioon ei võtnud omalt poolt käsile abinõusid ohutustehnika tagamiseks.

Vabrikuinspektsiooni tegelik ülesanne seisnes kapitalistide huvide kaitsmises.

1900.-1903.a. kriisi tulemusena kasvas tööpuudus, langes töötasu ja tööliste elatustase. Tööliste olukord ei paranenud ka kriisile järgnenud aastail.

Revolutsioonilisse töölisliikumisse astusid Fr.Krulli tehase töölised 1905.aastal 12.jaanuaril ühinesid nad "Volta" ja "Dvigateli" töölistega, kes alustasid protestistreiki seoses veriste sündmustega 9.jaanuaril Peterburis. See oli esimene poliitiline väljaastumine Fr.Krulli tehases. Arhiivmaterjalide andmeil toimus 1905.a. jooksul tehases 10 streiki ligi 2500 streikijaga. Streigid kestsid ühtekokku 60 1/2 päeva ja kaotatud tööaeg moodustas 14721 tööpäeva. Organiseerituse ja

visaduse poolest paistis silma Fr.Krulli tehase tööliste detsembri streik.

1906.a. toimus tehases ainult 2 streiki, mis oli tingitud revolutsiooni taandumisest. Andis end tunda bolševike organisatsiooni puudumine tehases, kes oleks järjekindlalt juhtinud tehase tööliskonna võitlust. 1907.a. toimus tehases 3 streiki 371 osavõtjaga.

1907.-1908.a. töölisliikumine toimus sõjalis-politseilise terrori tingimustes. Seda hinnatavam on Fr.Krulli töölis-te võit, mida nad saavutasid 6.-8.juulini 1907.a. kestnud streigiga. Tehase valitsus oli sunnitud kaotama trahvid töölt puudumise eest, maksma 9-tunnise tööpäeva eest samasuguse palga nagu 10-tunnise tööpäeva eest, korraldama arstiabi andmise tööliste perekonnaliikmetele, maksma ühe haigusepäeva eest abiraha poole päeva ulatuses.

Esimese Vene revolutsiooni aastail olid Fr.Krulli töölised Tallinna tööstusproletariaadi esiridades. Tehase tööliskonna klassiteadvuse kasvu ja streigivõitluses saadud karastuse tulemusena loodi tehases 19.oktoobril 1907.a. VSDTP organisatsioon.

1908.a. tehas töötas alakoormatusega, mille tõttu tööliste arv pidevalt kõikus.

Kuigi 1909.a. algas Venemaal majanduslik elavnemine, ei avaldanud see kohest mõju Fr.Krulli tehasele. 1909.a. vähenes tehase toodang veelgi. Samal ajal suurenes alaealiste tööjõu kasutamine.

1910.a. ületas tehase toodang 1908.a. taseme.

Alates 1911.a. seoses uute raudteede ehitamisega, armee

relvastamise ja sõjalaevastiku taastamisega saab tehas üha rohkem riiklikke tellimusi.

Aastail 1911-1915 sai tehas tellimusi 6 558 440 rubla väärtuses. Tehas spetsialiseerus võimsate külmutusseadmete tootmisele, milledele anti 1912.a. Kiievis toimunud näitusel kõrge hinnang. Ehitati endiselt mitmesuguseid aurukatlaid, saekaatreid, viina- ja tärklisevabrikute sisseseadet.

Esimese maailma sõja eel läks tehas üle peaaegu täielikult sõjaliste tellimuste täitmisele, millega kaasnes toodangu kasv. 1914.a. hinnati tehase tootmisvõimsust 950 000 rublale. Põhikapital 400 000 rublalt 1911.a. suurenes 800 000 rublani 1914.a.

Sõja puhkedes hakkas end üha teravamalt tundma andma kütte ja tooraine puudus takistades tähtsate sõjaliste tellimuste täitmist.

1916. a. alguses suurendas tehas toodangu väljalaset võrreldes sõjaeelse tasemega 30% võrra. Tehases töötas ligemale 400 töölist, kellest oli 59 last ja alaealist. Odava tööjõuna kasutati ka kvalifitseeritud töölisi sõjavangide hulgast. Sama aasta oktoobri alguseks kasvas tööliste arv 550-ni.

Tööliste töötingimused ja majanduslik olukord reaktsiooniaastail järsult halvenesid. Metallitöölise keskmine palk oli 22 rubla kuus ehk 264 rubla aastas. Töölisperekonna elatusminimum aga oli 600 rubla aastas. Üheaegselt sellega tõusid esmajärguliste tarbeainete hinnad. Kahekümne aasta jooksul 1888-1908 tõusid nad ligemale 100%. Lisaks sellele tekkis tööpuudus.

Neis ebasoodsates tingimustes osa töölisi hakkas streigivõitlusest kõrvale tõmbuma, lootes parandada oma olukorda "seaduslike teede kaudu."

Seoses sellega suurenes vabrikuinspektsioonile esitatud kaebuste arv.

1907.-1909.a. püsisid streigivõitluse esiridades Tallinna metallitöölised, sealhulgas ka Fr.Krulli tehase töölised. Kõige süngemail reaktsiooniaastail jätkasid tehase töölised poliitilist võitlust bolševike juhtimisel.

1908.a. suurematekś poliitilisteks väljaastumisteks olid 1.mai ja 16.oktoobri streigid. Nad toimusid hoolimata sellest, et tehase administratsioon karistas streikijaid suurte rahaliste trahvidega. Näiteks osavõtu eest 1.mai demonstratsioonist trahviti 248 töölist.

1912.a. uue revolutsioonilise tõusu perioodil Fr.Krulli tehase töölised on jälle streikiva Tallinna proletariaadi ridades, võttes osa kõigist poliitilistest streikidest. Järgmisel aastal toimus tehases 3 poliitilist streiki 1134 osavõtjaga. Traditsioonilise 16.oktoobri poliitilise streigi ettevalmistamise ajal arreteeris politsei üle 20 inimese, sealhulgas Fr.Krulli tehase töölised-bolševikud Nikolai Puvaro, Robert Rootsi ning Jüri Targama. Kuid streik siiski toimus, sellest võtsid osa 324 Fr.Krulli tehase töölist.

Tehase töölised olid ustavad töörahva solidaarsuse üllatele ideedele. Nad osutasid streikivatele Putilovi tehase töölistele Peterburis rahalist abi.

1914.a. mais toimunud VSDTP(b) Tallinna organisatsioonide nõupidamise resolutsioonis märgiti, et kõik töölised rah-

vusest hoolimata peavad võitlema ühise vaenlase - kapitalismi vastu ja ei pea oma jõude rahvusliku vaenuga nõrgestama. Sellest koosolekust võttis osa ka Fr.Krulli tehase bolševike esindaja.

Tehase töölised armastasid ja toetasid rahaliste annetustega bolševike häälekandjaid "Pravda", "Kiir" ja "Töö Hääl".

Fr.Krulli tehase tööliskonnast kerkisid esile head organisaatorid. Nii töölised Kera, Treifeldt ja Ignatjev valiti VSDTP(b) Tallinna Komiteesse.

Tööpäeva pikkus sõjaaastail koos kohustusliku ületunnitööga ulatus 13-14 tunnini. Ainult tooraine või küttepuudusel vähendati tööpäeva 7-8 tunnini.

Nagu juba märkisime väljus Fr.Krulli tehas 1910.aastaks depressioonist ja hakkas tootmist laiendama. Ent see ei toonud kaasa tööliste olukorra paranemist. Korteriüür ja elukallidus kasvasid pidevalt, kuid enamus töölisi sai madalat palka. 1912.a. lihttöölise päevapalk ulatus 1 rublani, kvalifitseeritud töölise palk oli keskmiselt 1 rubla 15 kop. päevas. Ka seda raha ei saanud töölised tervenisti kätte, kuna palka vähendas trahvide ja mahaarvamiste süsteem.

Tööliste täieliku õigusetuse tõttu käitusid tehase administratsiooni esindajad, eriti meistrid töölistega toorelt. Eriti kannatasid meistrite omavoli all lapsed ja alaealised, keda peksti ja sunniti tegema ülemääraseid töid.

Esimese maailmasõja ajal kasvas elukallidus pidevalt. 21.oktoobril 1916.a. kehtestatud elukalliduse kompensatsioon (abiraha) ei saanud parandada olukorda. Palgad tõusid sõjaeelse

tasemega võrreldes 23-25%. Toiduainete hinnad aga tõusid samal ajal: leib ja tangained 100%, piimasaadused 125% ja liha 370%.

Maailmasõda tõi ühelt poolt enneolemata rikastumise Fr.Krulli masinaehitustehase omanikele ja teiselt poolt surus töölised palgaorjade seisukorda, kus neid otseselt ähvardas näljaoht.

Sõja puhkemisel kehtestati Tallinnas piiramisseisukord ja keelati ära igasugused tööliste "omavolilised väljaastumised." Eriti range kord oli kehtestatud "riigi kaitseks" töötavatel tehastel, mille hulka kuulus ka Fr.Krulli tehas. Palju tehases töötanud bolševikke, nende hulgas Villem Buck arreteeriti või saadeti rindele, mis nõrgestas tunduvalt tehase parteiorganisatsiooni.

Sellele vaatamata võtsid Fr.Krulli tehase töölised osa kõigist suurematest poliitilistest väljaastumistest, mida juhtisid bolševikud sõjaaastail. 1.märtsil 1917. said Tallinna töölised teada isevalitsuse kukutamisest Petrogradis. Samal päeval katkestasid töö kõik linna suuremad ettevõtted, sealhulgas ka Fr.Krulli tehases. Koos revolutsiooniliste madrustega võtsid töölised osa vangide vabastamisest, politseijaoskondade ja teiste tsaarivalitsuse asutuste purustamisest. Ükski tehase 460 töölisest ei jäänud revolutsioonipäevil töökohale.

Pärast Veebruarirevolutsiooni valiti Fr.Krulli tehases vanemate nõukogu (vabriku komitee). Valitud 17 tööliste esindaja hulgas oli 4 bolševikku.

1.mai rongikäiku (mida tähistati 18.aprillil) läksid tehase töölised punase lipuga, mida nad tegid endale kunstnik A.Laikmaa kavandi järgi. Lipule oli kirjutatud "Kõigi maade

töölised, ühinege!" millega töölised kinnitasid veel kord poolehoidu bolševike partei võitlusloosungitele. Tehase töölised üksmeelselt mõistsid hukka Ajutise Valitsuse välisministri Miljukovi noodi sõja jätkamise kohta võiduka lõpuni.

29.mail Tallinna Töölisvanemate Kesknõukogu, Fr.Krulli tehase esindaja osavõtul võttis vastu resolutsiooni, milles muuhulgas nõuti garanteerida kõigile töölistele 100%-line lisa minimaalpalkadele ning ettevõtete äravOtmist kapitalistidelt ja üleandmist tööliste organisatsioonidele, kui esitatud nõudmisi ei täideta.

Juulisündmuste ajal, kui kontrrevolutsioon alustas pealetungi, streikisid Fr.Krulli töölised 2 päeva koos teiste Tallinna ettevõtetega, mille tulemusel J.Anvelt vabastati aresti alt.

Suurt võitlust pidasid Fr.Krulli tehase töölised bolševike juhtimisel oma tehase evakueerimise vastu Ekaterinoslavi. Motiveerides evakueerimist riigikaitse vajadustega püüdis kodanlik valitsus anda hoobi revolutsioonilisele töölisklassile tuhandete tööliste üheaegse vallandamisega ja laiali paiskamisega.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni päevil järgnesid Fr.Krulli tehase töölised enamuses bolševikele ja aitasid kaasa nõukogude võimu kindlustamisele. 1917.a. novembris kehtestati tehases tööliskontroll.

Paljud tehase töölistest astusid Punakaarti ja teistesse töörahva organisatsioonidesse. Kaks töölist võtsid osa Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee propaganda osakonna tööst.

Tehase tööliskonna tegevust juhtis bolševike organisat-

sioon, eesotsas 9 liikmelise komiteega, kuhu kuulusid kogenud bolševikud Tamm, Õun, Sei, Kello jt.

Saksa imperialism ja sisemine kontrrevolutsioon ei andnud eesti töörahvale aega uue elu jaluleseadmiseks. Juba 18.veebruaril 1918.a. alustasid saksa väed laiaulatuslikku pealetungi Nõukogudemaale. Eesti langes ajutiselt saksa okupatsiooni alla. Algas raske ja ohvriterohke kodusõja ja välismaise interventsiooni periood, millest võttis mehiselt osa eesti töölisklass, mille ridades jätkasid võitlust Fr. Krulli tehase töölised.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Lenin, V.I. Teosed, kd. 18, 19, 22 ja 25.

2. Eesti NSV ajalugu. (Kõige vanemast ajast tänapäevani). 2.trükk, Tln., 1957.

3. Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik. Tln., 1957.

4. Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost. I osa, Tln., 1961.

5. Eesti ühendamisest Venemaaga ja selle ajaloolisest tähtsusest. Tln., 1960.

6. Karma, O. Eesti töölisklassi olukorrast ja võitlusest Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamise ja läbiviimise ajajärgul. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised. Ühiskonnateaduste seeria. 6. kd., 1957, nr. 3/4, lk. 229.

7. Kotelnikov, B. Ristleja "Pamjat Azova". Tln., 1957.

8. Kurtšavov, I. M.I. Kalinin Tallinnas. Tln., 1957.

9. Lukin, G. Töölisliikumine Eestis Stolõpini reaktsiooni ja uue revolutsioonilise tõusu aastail. 1907-1919. Tln., 1960.

10. Linnuse, H. Masinaehitustehas "Ilmarine". 1859-1959. Tln., 1959.

11. Renter, R. Suurtööstuse tekkimine ja arenemine Eestis XIX ja ja XX sajandil. Tln., 1958.

12. Pöögelmann, H. Palgatööline ja eluülespidamine. Tln., 1908.

13. Rudnev, D. Suur ja kuulsusrikas tee. "Õhtuleht", 1957, 19.juuli.

14. Takkin, A. Eesti Esimese maailmasõja aastail. Tln., 1961.

15. Tallinna Börsekomitee 1915.a. tegevuse aruanne. Tln., 1927.

16. Революция 1905-1907 гг. в Эстонии. Сб. документов и материалов. Таллин, 1955.

17. Указатель действующих в Империи акционерных предприятий и торговых домов. 2-е изд. Т. 1. СПб., 1905.

18. Фабрично-заводские предприятия Российской империи (исключая Финляндию). 2-е изд. Петроград, 1914.

Ajalehed

"Kiir", 1913 ja 1917.

"Postimees", 1899.

"Päevaleht", 1909.

"Tallinna Teataja", 1909-1911.

"Töö Hääl", 1914.

"Tööline", 1917-1918.

"Uus Aeg", 199.

"Virulane", 1909.

"Вперед", 1905.

"Известия Ревельского Совета Рабочих и Воинских Депутатов", 1917.

"Ревельские Известия", 1907-1908.

Lisa 1

Список заказов Акционерного Общества машиностроительного завода "Франц Крулль" в Ревеле поступивших с 1911 г. по 1 октября 1915 г.

	Морское ведомство		Мин-во двора	Военное мин-во	Мин-во финансов	Мин-во путей сообщения	Мин-во торговли	Мин-во народн. просвещения	Земские и городские учрежд.	Всего	Частные заказы	Итого
	Морское мин-во	Верфи										
1911	62400		7555	1360		6575			27960	105850	693300	799150
1912	84000			143500	11335	4300			36210	279345	622300	901645
1913	175260	235650		560	2685	48500	133000	12500	36775	644930	663700	1308630
1914	678700	94800	3000	237600		30785			67225	111210	482820	1594930
1915	324350	164000		945300		396125		4390	63890	1898055	56030	1954085
Rbl.	1324710	494450	10555	1328320	14020	486285	133000	16890	232060	4040290	2518150	6558440

Примечание: Во второй половине 1914 г. и в 1915 году работы под рубрикой "частные заказы" также произведены для лиц и учреждений работающих для государственной обороны.

RAKA, fond 208, nim.1, sü. 109, leht 131.

Trahwide tabel

töölistele ja teenijatele Franz Krull'i Aktsionääride seltsi masinate ehituse wabrikus Tallinnas.

I. Puudumise eest.

Töölt puudumise ehk äraolemise eest ilma seadusliku põhjuseta 1/2 päewa äraolemise eest - poolepäewase palgaga, 1 päewa äraolemise eest - päewase palgaga, aga mitte rohkem kui üks rubla.

Iga järgmise äraoldud päewa eest on trahw kuni päewa palga suuruseni, aga mitte rohkem kui 1 rbl.

Peale seda ei saa tööline kõige äraoldud aja eest palka.

II. Korra üle astumise eest.

1. Hiljaksjäämise eest 5 kuni 15 minutini - 1/6 päewa palgast.
2. Hiljaksjäämise eest 15 minutist kuni 1 tunnini - 1/4 päewa palgast.
3. Kui töölised wabrikus seadlusi, mis tulega ümberkäimise kohta on antud, tähele ei pane, niisama ka tubaka suitsetamise eest, langewad nad trahwi alla kuni 1 rbl.
4. Kui wabriku ruumides mitte puhtust ja korda ei peeta kuni 50 kop.
5. Korra üle astumise eest, müra,kisa,sõimamise ja waidlemise läbi töö juures kuni 50 kop.
6. Riidlemise eest kuni 1 rublani.

7. Walitseja ehk tööjuhataja seaduslikkutele nõudmistele wastupanemise eest kuni 1 rbl.
8. Joobnud olekus tööle tulemise eest kuni 50 kop.
9. Wiina ja teiste kangete jookide kaasatoomise eest kuni 50 kop.
10. Häbemata ja auta ülespidamise eest kuni 1 rbl.
11. Wabriku ruumides kaardi, kull ja kiri jne. mängude eest kuni 50 kop.
12. Tööliste poolt masinate, tööpinkide ja tööriistade hooletu hoidmise eest kuni 1 rbl.
13. Palgaraamatu ärakautamise eest 20 kop.
14. Wabriku kontramargi mitte wäljariputamise eest 10 kop.
15. Kontramargi ärakautamise eest 20 kop.
16. Enneaegse töö lõpetamise eest /enne wilet/ kuni 30 kop.
17. Ühest jauskonnast teise käimise eest, kui seda mitte töö ei nõua, kuni 30 kop.

III Hooletu töö eest.

Hooletu töö ehk hooletuse läbi tehtud korratu töö eest, materjali, masinate ja muude tööriistade rikkumise eest töö juures saab trahw hooletuse eest asja omadust mööda mõistetud, aga mitte rohkem kui 1 rubla, peale seda wõiwad kahjud kohtu läbi nõutud saada.

Wabriku walitseja F. R o h b e r g.

K i n n i t a n.

Eestimaa Wanema Wabriku inspektori asemel A.G u l j a e w .

ENSV,RAKA,f.208/Eestimaa kubermangu II jsk. vabrikuinspektor/, nim.1, s.-ü. 109, lehed 73-75.

Объявление

(21 октября 1916)

В виду вздорожания всех предметов первой необходимости на основании постановления Заводского совещания Ревельского Района от I-го октября с/г. вводится с 25-го сентября с.г. взамен военной прибавки согласно нашего объявления от 28-го мая с/г. следующее военное пособие на время войны:

Каждый мастеровой и рабочий получает военное пособие за каждый действительно проведенный им на работе час,как в нормальное, так и в сверхурочное время, по следующему расчету:

ученик и мальчик	3 коп. в час.
холостой	6 коп. " "
женатый	8 коп. " "
то же с одним ребенком	9 коп. " "
то же с двумя детьми	IO коп. " "
то же с тремя детьми и более	II коп. " "
женщины незамужные и замужные, живущие у мужей	4 коп. " "
вдовы и жены,мужья которые находятся на военной службе	5 коп. " "
то же с одним ребенком	6 коп. " "
то же с двумя детьми	7 коп. " "
то же с тремя детьми	8 коп. " "

За мужные женщины,живущие у мужей за ребят приплаты не получают.

Дети в семействе принимаются в расчет только те,которые находятся на иждивении родителей и в возрасте не более I6 лет включительно.

RAKA, fond 208 Фабричн. инсп. П участок Эстл.губ. nim.1, a. 1913-1917, sü. 109, leht. 150.

S I S U K O R D

lk.

Eessõna 2

I. Fr.Krulli masinaehitustehas tema asutamisest kuni 1905.aastani 4

II. "Aktsiaseltsi Fr.Krull masinaehitustehase" tööliste osavõtt esimesest Vene revolutsioonist 1905-1907 19

III. "Aktsiaseltsi Fr.Krull masinaehitustehas" aastail 1907-1917 ..

1. Tehase areng kuni 1917.a. 40

2. Töölisliikumine reaktsiooni perioodil 56

3. Uue revolutsioonilise tõusu aastad 62

4. Esimene maailmasõda. Veebruarirevolutsioon 70

5. Fr.Krulli tehase tööliste osavõtt Suurest Sotsialistlikust Oktoobrirevolutsioonist 73

Kokkuvõte 84

Kasutatud kirjandust 93

Lisad 95